anxa
88-B
10150

1047 1624 1924

OSLO KRISTIANIA BYHISTORISK UTSTILLING PAA AKERSHUS SLOT

Ex Libris
E:F:
1924.

TZKPUE
1ES825
CO/HRL

KRISTIANIA, SET FRA HOLMENKOLLEN

OSLO · KRISTIANIA

1047 · 1624 · 1924

BYHISTORISK UTSTILLING PAA AKERSHUS SLOT · AVHOLDT AV KRISTIANIA KOMMUNE

KATALOG

5 TE OPLAG

KRISTIANIA I SEPTEMBER MDCCCCXXIV

TRYKT HOS
FABRITIUS & SØNNER
KRISTIANIA

UTSTILLINGSKOMITEEN

HENRIK BERGH
Advokat, formand

SVERRE IVERSEN
Bestyrer av Arbeidskontoret

EDVARD BULL
Professor

HARALD AARS
Byarkitekt

A. FRISCH
Juveler

DR. HARRY FETT
Riksantikvar

Komiteen har været tiltraadt av byens ordfører:
BANKCHEF B. WITH og BORGERMESTER JACOB HØE

THOR KIELLAND
Konservator, komiteens sekretær

Tegningerne til slottets indre og ytre utsmykning er utarbeidet ved BYARKITEKT HARALD AARS med assistance av ARKITEKT BØRRE ULRICHSEN.

Slottets illumination er besørget av Kristiania elektricitetsverk ved INGENIØR ERLING ERICHSEN.

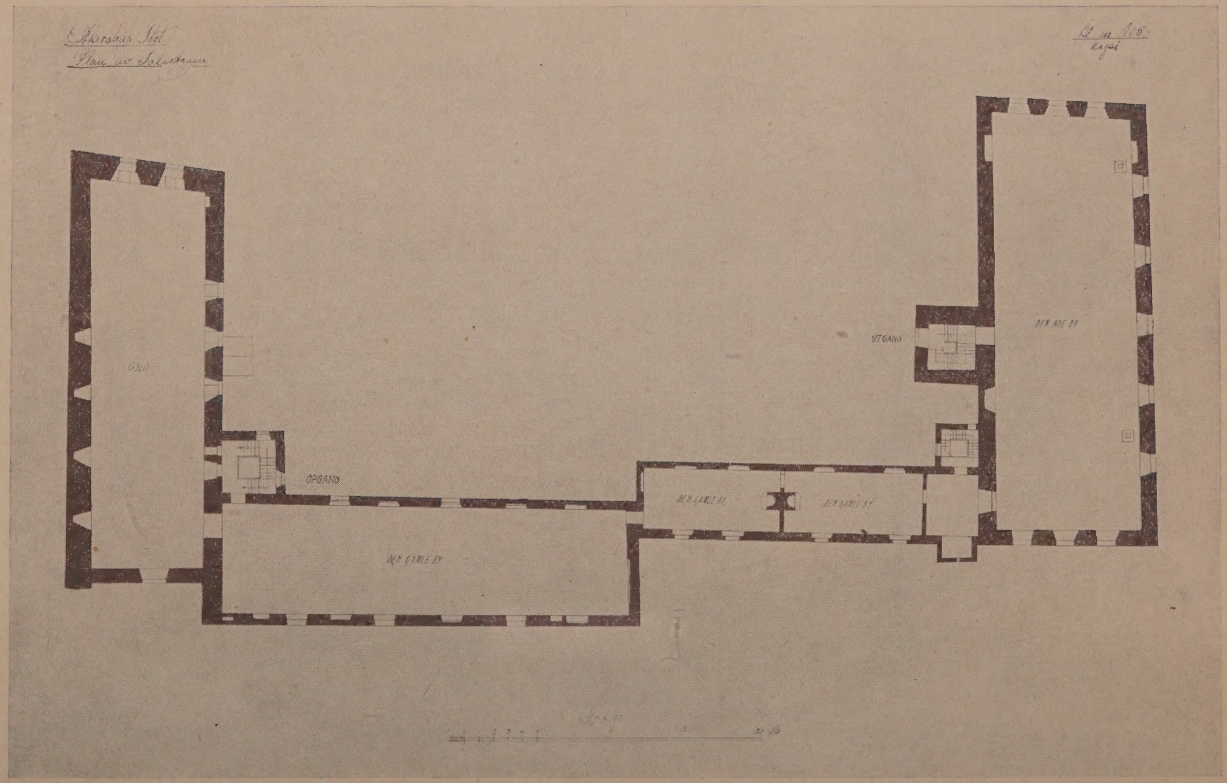

PLAN OVER UTSTILLINGEN PAA AKERSHUS SLOT (II ETAGE)

FORORD

DA byens finansutvalg den 4. juni 1923 drøftet planerne for en festligholdelse av Kristianias 300 aars jubileum, fremkom i utvalget den tanke at faa avholdt en kommunal utstilling til belysning av byens vekst og utvikling.

Mens den planlagte festligholdelse av 300-aarsdagen for utstikningen av Kristiania under Akershus' volde er bortfaldt paa grund av navneskiftet og den uenighet, der har været om dette, har byens myndigheter ikke villet la falde tanken om en utstilling.

Den utstilling som aapnes paa Akershus' gamle slot den 12. september 1924 bekostes av Kristiania kommune. Men den fremtræ ikke som en kommunal utstilling i den forstand, at den belyser strengt kommunale forhold. I sin fremstilling til Finansutvalget av 29. september 1923, fremholdt komiteen, at utstillingen burde gis en enkel og populær karakter: Man fandt at den burde ordnes som en fremstilling av byens vekst og utvikling fra middelalderen til vore dage, illustreret ved gjengivelse av bykarter, bygningsmodeller og figurale statistiske billeder ordnet i en række rum, saavidt mulig et for hvert aarhundrede eller tidsavsnit.

Overensstemmende med dette program, som godkjendtes av Kristiania bystyre den 28. februar 1924, har man fremmet arbeidet med den byhistoriske utstilling paa Akershus i 1924.

Da festligholdelse av byjubileet bortfaldt og utstillingen saaledes ikke blev et led i de planlagte festligheter, foreslog riksantikvar Fett at utstillingen i stedet for at holdes paa Fæstningspladsen, som oprindelig tænkt, skulde henlægges til selve Akershus slot — et forslag som straks fik enstemmig tilslutning fra komiteens øvrige medlemmer.

Og takket være Akershus kommandantskaps velvilje har byen faat anledning til at holde denne utstilling, som tar sigte baade paa Oslos og Kristianias bebyggelse og befolkningsforhold, paa det gamle slot, som var kongeborg under det gamle Oslos glanstid i Haakon V's dage, som har været et fremtrædende træk i Kristianias silhuet i de sidste aarhundreder og som fortjener at ha en saa høi plads i bevisstheten hos hovedstadens befolkning, fordi intet andet verdslig bygverk binder sammen

det gamle Oslo, Kristiania fra 1624, og den norske hovedstad, som under Oslos gamle navn skal fortsætte og bygge videre paa Kristianias gode traditioner.

Utstillingskomiteen skylder ogsaa at bringe sin bedste tak til alle dem, som har bidraget til at faa utstillingen istand ved sit arbeide, ved utlaan og paa andet vis.

Utstillingen gjør ikke krav paa nogen fuldstændighet. Da vilde den kræve en meget langvarigere og kostbarere forberedelse. Men komiteen tviler ikke paa, at den vil glæde og interessere byens venner — baade dens egne borgere og fremmede, som vil besøke utstillingen. De til denne forarbeidede bygningsmodeller og plastiske karter vil forhaabentlig ha varig værdi som et haandgripelig og anskuelig arkiv.

Man har ogsaa tat sigte paa under utstillingstiden festlig at illuminere og smykke det gamle Akershus og dække med kjærlighetens kaape — med gobeliner og farverike tepper — de saar og pletter borgen har faat under de sidste aarhundreder. Og det er vort inderlige haab, at naar slottet nu omsider har ophørt at være depot for gamle militærrekvisiter, vil det faa igjen baade i landets bevisthet og i byens liv den plads det fortjener og bli behandlet med den pietet, som det har krav paa.

Kristiania i august 1924

HENRIK BERGH

Utstillingskomiteens formand.

KRISTIANIA

AV PROFESSOR EDV. BULL

DIE 27. septembris anno 1624 fundata hæc civitas Christiania — den 27. september aar 1624 er denne by Christiania grunnlagt — staar det paa byens officielle grunnlæggelsessten, som var innmuret i den gamle byporten.

For samtiden fortonet det sig da, som om det der foregik i septemberdagene for 300 aar siden, efter Oslos brann, virkelig var en grunnlæggelse av en ny by, og der var stor henrykkelse over det. Byens første topograf Romedalspresten Christen Staffenssøn Bang, lovpriser i sin Kristianiabeskrivelse (av 1651) «dend Nafnkundige oc Folckrige Ny Stad oc Meenighed CHRISTIANIA Som er Hofuedstad i Norge» og som er «forsiunet oc begafuet med allehaande Velsignelse oc skiøne Beleiligheder til al Fornødenhed. Ti endog denne Stads Indbyggere icke ere saa Rige oc Mæctige udi disse udvortis Vertzlige Ting, Handel oc Commercie, saa som andre Udlændiske Stæders Indvonere maatte være, saa fattis dennem dog intet udi de Aandelige gode Ting».

«Oc fremmerst kand Christianiæ Stad commenderis oc berømmis aff hendis ypperlige Naffn oc des Notation oc Vdspryng. Ti i dend Stæd andre fornemme Kiøbstæder haffuer deris Naffn, somme aff Elfuer oc Viger / saasom Kong Elff / Brunsvig / Slesvig / etc.; Andre aff adskillige Haffner / saasom Kiøbinghaffn / Cimbrishaffn / Kongshaffn; Nogle ocsaa af Berge / saasom Varberg / Kongsberg / Tonsberg; Borge / saasom Aalborg / Viborg / Nyborg; Broer / saasom Holstbro; Kilder / saasom Roeskilde; Itim af Øer ocmer / Hol saasom Kaarsøer / Laholm / Engelholm: En Part ocsaa aff hine gamle Affguder oc formeente Helgene / saasom Ottinse / S. Lucas oc deslige; End finder mand oc de Stæder som hafuer sit Naffn aff uskiellige Bester; Saasom dend Stad Bucephalia eller Bucephalum, huilcken Alexander Magnus udi Indien lod opbygge / siin Liff-Hest Bucephalo til Ihukommelse / hos ded Vand Hisdaspidem. Ad jeg intet skal tale omb dend Stad Butzow (Bucephalæa latiné) som ocsaa sigis aff denne Bucephalo ad hafue sit Nafn: Men saadant ad forbigaa / da hafuer denne Stad / Christiania, sit høyberømmelige Naffn / først aff

hendis Fundatore oc første Stiftere / som vaar dend Stormæctigste oc Høybaarne Første oc Herre / med høyloflige Ihukommelse / H. Christian dend IV. Danmarckis / Norgis / Wendis oc Gothis Konning / etc Huis Kongelige Majestat dend 27. oc 28. Septembris Anno 1624 selff hafuer stiftet oc affritzet denne Stad / med alle sine Gader oc Stræder / Skanzer og Volder oc Grafuer. Huilcket oc icke er een ringe Ære for denne Stad.

Dernegst hafuer ocsaa Christiania (saavelsom ocsaa Christianus eller Christian) sit Naffn aff dend Allerhøyeste HERRE oc Himmel-Konning CHRISTO vor Frelsere/Guds oc Jomfru Mariæ Søn/ald Verdens Messia, oc Saliggiørere som ocsaa visseligen hafuer været denne Stads fornembste fundator oc Stiftere / ja som oc er alle Tings creator og Skabere / conservator oc Beskærmere; udi huis Haand endocsaa Kongernis Hierter monne være / som Salomon lærer».

»Huorfaare denne eders Stad kand med alle rette vel kaldis Christopolis, ded er / Christi Stad». —

Naar det iaar — 300 aar efter at Norges hovedstad fik dette præktige navn — er blit besluttet aa kalde byen Oslo, kommer det ikke bare av at denne monarkisk-teologiske opbyggelige utlægningen av navnet er blit os fjern og fremmed. Det har først og fremst sin aarsak i at vi ser anderledes paa selve den historiske sammenhængen, at for os er begivenheten i 1624 ikke en fundation, en grunnlæggelse av en ny by, men bare en flytting av en gammel. Det tar sig for os ut som fortsættelse, ikke som brudd, det som skedde i 1624.

Det gamle Oslo, i den katolske middelalder, hadde først og fremst levet av kirken. Kirken — bispestolen, domkapitlet, klostrene, Mariakirken — eiet jordegods ut over hele østlandet, og de svære inntektene av denne godsmassen — jordbrukets «merværdi» — blev for allerstørste delen spist op ved selve de store kirkelige institutionene. Byen maatte ligge der hvor de laa. Den var et konsumtionscentrum, ikke et produktionscentrum.

Men ved reformationen blev dette anderledes. Kirkegodset blev lagt inn under staten, kirkebygningene forfaldt eller blev revet ned, geistligheten blev redusert, og de inntektene kirken før hadde hat, blev brukt

til ganske andre ting end til aa underholde befolkningen i bispebyen. Oslo sank ned fra en by til en flekke; aldrig har den været saa ringe og fattig som i den nærmeste menneskealder efter reformationen.

Omtrent samtidig med denne nedgangen begyndte det imidlertid aa inntræ nye forhold som kunde lægge et nyt grunnlag for en by ved fjordbunden — for en by som bygger paa produktion, ikke paa konsumtion. De nye sagbrukene som vokste op — især i Akerselven — og den raskt økende trælasteksporten skaper forutsætninger for en by av en helt ny og anden type end det gamle Oslo, og fra 1560-aarene av kan vi tydelig se den nye utviklingen i Oslo, henimot en moderne forretningsby.

Byens rikeste og mektigste folk tok — uten videre — til sig, til sin egen, private eiendom de største og beste stykkene, og myndighetene sat rolig og saa paa. Det begyndte med byens første borgermester, Lars Ruus; han tok hele det svære arealet fra Bestefarstomten og Studenterlunden over Universitetet og Tullinløkken helt op til Pilestrædet; det blev efter ham kaldt Ruseløkka. Mindre folk tok mindre stykker, og til slut var det ikke andet igjen end de høieste og nakneste bergrabbene, som ikke kunde utnyttes. Mærrahaugen, hvor man slængte døde hester, katter og bikjer, blev det siste byen hadde igjen, og i vaare dager har Kristiania by med stor bekostning kjørt jord på toppen og gjort steinhaugen til park — St. Hanshaugen.

En og anden liten byutvidelse foregik det ogsaa i det 17 og 18 aarh. Da bymuren blev opgit betydde det jo ogsaa at man sprængte et korset som hemmet den fri utvidelse av byen. Men behovet for utvidelse var ikke stort. I forstædene bodde det mest fattigfolk — arbeidsfolk, høkere, smaa haandverkere — og embedsmændene og kjøbmændene i byen hadde ingen interesse av aa la dem faa andel i byens privilegier.

Trælasttrafikken vedblev i grunnen i henved 200 aar aa være det eneste grunnlag for byens økonomi, og selv om den øket noksaa meget, fulgte ikke dermed nogen stor økning av byens folkemængde. I visse perioder — naar der var krig ute i Europa og Danmark-Norge var neutralt — kunde trælasttrafikken ogsaa danne basis for en selvstændig norsk skibsfart; men saasnart krigene var over og de kapitalsterke nationer, hollændere og engelskmænd, igjen kunde konkurrere paa sjøen, blev den

skibsfarten som bare bygget paa vaar egen trælasteksport, igjen redusert til næsten ingenting.

Her ligger derfor det virkelige bruddet i byens historie — et par menneskealdre før flyttingen i 1624.

I tilknytning til de nye næringsveiene vokser det ogsaa op en ny bebyggelse, dels ved sagbrukene i Akerselvene, dels ved Akerselvens os, hvor planker og bord blev lagret paa «Bordtomtene» til utskibning. Akerselven blir livsnerven i byens økonomiske liv; forstæder som Sagene og Vaterland gror frem. Omkring Akershus slot og fæstning bor der en hel del mennesker som paa forskjellig vis lever av slottet. Byen er med andre ord paa vandring vestover alt flere aar før 1624. De nye økonomiske vilkaarene gjorde en anden beliggenhet nødvendig, og selv om ikke Kristian IV hadde flyttet byen, tør det være sandsynlig at den i tidens løp og i kraft av den økonomiske utviklingen hadde flyttet sig over paa vestsiden av Akerselven.

Kristian IV's hensigt med aa flytte Kristiania var rent militær og hang sammen med hans utvidelse av Akershus fæstning. Før hans tid hadde Akershus ikke været andet og mere end slotsfirkanten oppe paa toppen av knausen; nu blev ålt det som vi kalder baade Øvrevolds- og Nedrevoldsfæstning trukket ind i fæstningsomraadet Det er det 17 aarh.s nye krigskunst som ikke længer kan bruke middelalderens borge, men trænger store befæstede plasser, og i det nye befæstningsomraadet skal ogsaa den nye byen trækkes inn. Byen og fæstningen var ikke tænkt som to forskjellige ting, men som en enhet; byens volde var et ledd i Akershus' forsvarssystem, og ikke bare skulde det være slik at fæstningen beskyttet byen — byen skulde ogsaa militært være til gagn for fæstningen, ikke mindst derved at borgerskapet kunde gjøre tjeneste som besætning.

Men denne militære planen blev aldrig realisert. Den store bymuren blev aldrig mer end halvfærdig; hele den lange linjen mot Bjørviken blev aldrig fuldt befæstet, og selv de voldene som blev bygget, var ufuldkomne fra først av og blev daarlig vedlikeholdt. Og dertil kommer at netop i det 17 aarh. er krigsteknikken i rask utvikling; for hvert tiaar blir skytset mer langtrækkende og mot slutten av aarhundredet er byen trods sine volder

i høieste grad saarbar fra slike høider som Hammersborg eller den bakken hvor nu slottet ligger. Skulde det fremdeles være nogen mening i Kristianias befæstning, maatte den derfor utvides til det mangedobbelte; baade disse høidene og kanske endda flere, fjernere, maatte trækkes inn i den, og til det ikke bare manglet man penger; fremfor alt manglet man folk til aa holde en slik svær fæstningsring forsvarlig besat.

Hele fæstningsplanen blev derfor opgit. Bymuren forfaldt; mellem byen og fæstningen blev der lagt et aapent glacis, og hele forsvaret blev basert paa Akershus. Da Carl XII i 1716 beleiret Akershus, var Kristiania aa regne for en aapen by, uaktet voldene delvis endnu stod.

Hele Kristian IV's idé med Kristiania som befæstet by var totalt mislykket. Og værre end det, den var militært blit til den allerstørste fare for byen. Al erfaring viser at en aapen by like innunder en sterk fæstning altid vil være utsat for bombardement under en krig, og at den vil bli beskutt like hardt baade av landsmænd og fiender. Først eftersom ogsaa Akershus er blit ubrukbar som fæstning har Kristiania igjen kunnet føle sig tryg. Carl Johan mente at Akershus' opgave maatte være aa holde byen i tømme — altsaa mot en «indre fiende» men selv fra det synspunkt set tør vel Akershus sies nu aa være helt ubrukbar.

Kristian IV's militære Kristiania blev aldrig realisert. Den nuværende hovedstad i Norge bygger sin eksistens paa den økonomiske virksomhet som har sine røtter tilbake i reformationsaarhundredet, i det gamle Oslo.

Og stort bedre gik det ikke med det andre hovedleddet i Kristian IV's «anlæg» av Kristiania — bymarken. Det var en kongelig gave til byen — omtrent hele den del av det nuværende Kristiania som ligger vestenfor Akerselven — men hvad er det blit av den?

Meningen var at bymarken skulde tjene til nødvendig beite for borgernes kuer, til ved og gjerdefang, og at den skulde administreres offentlig til det almene bedste. Men det 17 og 18 aarh. var den periode da den moderne kapitalisme blev født, da privateiendomsrettens grænser blev voldsomt utvidet i Norge som ute i Europa. Det var i den tid, vaare gamle almenninger i stor utstrækning gik over paa private hænder, og det faldt let for de sterke aa forsyne sig.

Det nye, det som løftet Kristiania op over trælastbyens ensidighet og stagnation, kom med pengehusholdningens vekst blandt bønderne i løpet av det 18. aarh.

Eftersom bønderne begyndte i stadig økende utstrækning aa kjøpe og sælge varer, blev importen en likesaa væsentlig faktor i Kristianias økonomiske liv som eksporten. Salt og tobak, brennevin og vin, isenkramvarer og tekstilprodukter og en mangfoldighet av andre produkter begyndte aa bli losset ved byens brygger for derfra aa gaa videre — direkte til bønderne, naar de var paa bytur, eller for aa sælges paa markeder og til landhandlere.

Og denne avsætningen skapte igjen en begyndende industri i byen selv. Papirmølle, saapekokeri, oljemølle, alunverk, tobaksspinderi — det er ikke netop noget som kan maale sig med vore dagers storindustri; men det er ialfald tegn paa at byens næringsliv holder paa aa komme ut av ensidigheten.

En hovedfaktor i overgangen til pengehusholdningen er veibyggingen. Saalænge det var uraad aa kjøre lass opigjennem bygdene uten paa vinterføre, maatte bøndenes økonomiske avstængthet holde sig nogenlunde uforandret. Men i det 18. aarh. begyndte man aa bygge veier for alvor, og alle veiene konvergerte mot Kristiania. Den var det naturlige endepunkt baade for sjøveien fra utlandet og for landeveiene fra hele østlandet, og de samme geografiske lovene som bestemte veibyggingen fra 1650 til 1850, har ogsaa været bestemmende for jernbanebyggingen fra 1850 til 1924. Kristiania maatte bli landets kommunikationscentrum og dermed høste hele fordelen av de nye handelsvilkaarene i landet.

«Hovedstad» hadde Oslo paa en maate været helt siden Haakon V's dager, omkring aar 1300, og ogsaa for det ældste Kristiania stod det fast at den var «Hofuedstad». Men ganske anderledes fast befæstet var denne hovedstads-stillingen allikevel ved aar 1800 end den hadde været 100 aar tidligere, og ved den politiske nydannelsen i aarene omkring 1814 var der ingensomhelst tvil om at Kristiania maatte bli det nye Norges politiske centrum. Naar der var tvil om hvorvidt universitetet burde lægges i Kristiania, var det ikke fordi det var tvil om byens rolle; men fordi

man var betænkelig ved aa lægge universitetet i en «storby» — paa 10,000 mennesker! — med alle storbyens fristelser.

I de første 100 aarene efter 1814 blev Kristianias folkemængde 25-doblet, mens den i de ca. 200 aarene fra 1624 til 1814 knapt blev mer end 3-doblet. Skal utviklingen i det 20 aarh. gaa likesaa fort som den gik i det 19., vil byen paa 400-aarsdagen, om 100 aar, ha godt og vel 7 mill. innbyggere — 3 ganger saa mange som hele Norge har idag.

Utviklingen har forsaavidt været eventyrlig, men allikevel ikke eventyrligere end den som de allerfleste moderne storbyer har gjennemløpet i den samme perioden.

Hver skiftende generation i byen har oplevet Henrik Wergelands:

«Stod ei Agershuus som før histhenne,
Jeg kunde neppe igjen mig kjende.
Men saa stod Borgen med blygraa Top,
Da Fjerde Kristjan drog Byen op.

Og vi har set hans billede:

«Men over Engen, hvor Huset laae,
Hvor Koen gik, da jeg sidst den saae,
Sig strakt har skinnende Gader hen,
Saa ei jeg kjender mig meer igjen.
De synes komne ved Trylleri,
Gesvint som i Newyork og Saint-Louis,
Somom Kristiania dem af sin Kjerne
Skjød ud som Straalerne af en Stjerne».

Saa kan vi ogsaa følge hans følelse for byens vekst:

«Hvi sværme da end for den vilde Eng,
Hvori jeg tumlede mig som Dreng,
Naar Manden seer den prægtige Flor
Af Gader, som ud over Markerne groer?»

EDV. BULL

ST. HALLVARD

OSLO

HAAKON V

OSLO

BYENS UTVIKLING TIL BRANDEN 1624

UTE i det nuværende Oslo er litet tilbake av den gamle by. Ikke et eneste hus bærer i det ytre nogetsomhelst præg av ægte middelalder. Strandlinjen er for længe siden sporløst forsvundet og har veket pladsen for lagerpladser og stationstomter. Selv elven og bækkene, som rammet ind byen, har vor tid tat væk og lagt under jorden i rør. Det er snart bare Ekeberg vi har igjen av de gamle omgivelserne. Jernbanespor og oplagstomter, verksteder og graa leiekaserner, det er vore dages Oslo. Bare enkelte steder møter vi minder fra ældre tid, men de har litet med middelalderen at gjøre. Det er rester av gammel idyl fra den tid, da store haver og grønne enger dækket det allermeste av den gamle bygrund og dannet en vakker ramme om enkelte storgaarder og hyggelige landsbyhus.

Byen var da forlængst flyttet helt rundt til Akershagen — en ganske lang reise i de dager, da viken imellem var adskillig bredere end nu. I et par hundrede aar varte denne landlige idyl i «gamlebyen.»

Men der er en ting som ikke maa glemmes. Selv om vi hadde været saa heldige at ha paalidelige billeder fra det Oslo, som brændte for siste gang i 1624, er det ikke dermed sikkert, at det vilde været helt let at faa tydelig indtryk av byen slik som den var i middelalderen.

Efter den svære brand i 1567 har vel selve gatenettet været trukket omtrent efter de samme hovedlinjer som før, omend med enkelte utvidelser og forandringer hist og her. Og den nye træbebyggelse har kanske ogsaa stort set git det samme helhetsbillede trods endel forandring i stilkarakteren.

Men alt det, som i middelalderen gav kontrasten og reisningen, i bybilledet, kirkerne, klostrene, bispeborgen og kongsgaarden, var næsten helt forsvundet, størsteparten endda optil halvhundrede aar før denne branden.

De mange geistlige bygverker i den gamle katolske bispeby blev jo overflødige i samme øieblik som den lutherske reformation blev gjennemført ved kongebud ogsaa i vort land. Og der blev betryggende sørget for,

at heller ikke den gamle og noksaa forfaldne bispeborg reiste sig igjen. En utpræget ruinstemning maa idetheletat ha hersket i Oslo henimot midten av det 16. aarhundrede og forfaldet gik raskt frem. Paa Akershus trængtes stadig nye befestninger, og de faldefærdige kirker og klosterbygninger var særdeles praktiske stenbrud. Finhugne kvadre og mesterverker av stenhuggerarbeide forsvandt i fæstningsvoldene. Enkelte steder fik ogsaa byens borgere ved særlig kongelige naade lov til at forsyne sig og sine nye kjældere.

Et par gamle rum blev indbygget i nye bygninger — men ellers var der bare lave grundmurrester igjen, dækket av nedstyrtet bygningsgrus.

Da saa brandene kom — den ene efter den anden — og sopte væk hele træbebyggelsen, var der ikke meget tilbake av middelalderens Oslo.

Dette forklarer, hvorledes en hel by kunde forsvinde saa sporløst.

Da det gamle byterræng efter flytningen blev lagt ut som ladegaard for Akershus, forsvandt snart de sotete brandtomtene under frodig vegatation — enger og haver bredte sig, og al kalken i grundmurene og de mægtige gamle gjødsellag gav rikelig næring.

Efterhvert glemte man helt, hvorledes den gamle by hadde set ut — billeder og karter fandtes ikke — selv ikke stedet for de vigtigste bygverker var kjendt.

Tid efter anden støtte man nok ved gravning paa gamle rester av brygger og gater, murverk og træhus, men de blev for det meste fjernet uten at man synes at ha anstillet særlige betragtninger i den anledning.

Allikevel har forskjellige undersøkelser i de siste 60 aar ialfald bragt klarhet over, hvor de vigtigste bygverker laa. Og de forskjellige enkeltheter begynder nu at vokse sammen til et virkeligt billede.

Det er denne avdelings maal at vise, hvor langt vort kjendskap til middelalderens Oslo nu er naadd — hvor meget vi kan se i de fundne bygningsrester, naar det sammenholdes med sagaer og senere beretninger.

De arkæologiske resultater vil findes i en oversigtsmodel og to specialmodeller fra karakteristiske partier av de senere aars utgravninger.

Den store terrængmodel viser byen i forhold til omgivelserne — Ekeberg, Akersnesset og Hovedøen, slik som vi maa tænke os den fuldt utbygget, før ødelæggelsen i sen-middelalderen brøt ind over den. —

De enkelte bygninger vil bli gjennemgaat ved omtalen av disse modeller.

Her skal bare pekes paa enkelte karakteristiske træk i byens beliggenhet og vekst, som bedst sees i forbindelse med den store model og planen av den (s. 27).

* * *

Inde i den lune viken mellem Ekeberg og Akersnesset maa der tidlig ha været strandbebyggelse. Her kom den naturlige vei fra Romerike til sjøen ned paa det flate nesset mellem Alnaelven og Hovinbækken.

Med det kuperte terræng op mot øst og vand paa 3 sider har den by, som senere vokste frem her, hat naturlige grænser. Indenfor disse har den, saavidt vi kan skjønne, ogsaa holdt sig.

Hele omraadet for den bymæssige bebyggelse kan — selv i denne byens blomstringstid — ikke ha været større end ca. 200 maal, m. a. o. et areal som fra Stortinget til Østbanen mellem Karl Johansgate og Raadhusgaten.

Indenfor dette omraade var der 6 kirker med omgivende kirkegaarder — eller rettere 7, naar dominikanerklostrets regnes med. Desuten bispeborg og kongsgaard og ca. 60 større og mindre bygaarder, av hvilke de fleste var delt ialfald i halvgaarder. I disse skulde der igjen være plads for en række større og mindre enkelthus i et eller høist to stokverk, saa der kan tilslut være blit temmelig trangt om plass.

Som alle gamle byer hadde ogsaa Oslo sin bymark. Vi kjender grænsen efter byloven. Fra Tøienbækken inderst i viken gik den bak Enerhaugen sydover til Ekeberg og ret vest til sjøen igjen. Den var ialt noget over 800 maal, naar vi regner selve byen fra.

* * *

Vor tids forskning har stillet sig noget tvilende overfor Snorres beretning om, at Harald Haardraade «lot reise en kjøpstad øster i Oslo» ved mitten av 11. aarhundrede.

Men selvom man ikke vil opfatte dette kongelige byanlæg helt bokstavelig i politisk forstand, saa kan der ikke være tvil om at anlægget av en kongsgaard nede paa Øren ved utløpet av Alnaelven har git byens grundplan sit faste utgangspunkt. — I nærheten av denne har vel ogsaa den første bebyggelse holdt sig.

Det andet bestemmende punkt fik byplanen, da biskopen i Viken ved 1100-tallet fik sit faste bispesæte i Oslo og sin egen katedral — Hallvardskirken. Hvis det er saa, at Sigurd Jorsalfarer har været med ved dette anlæg, har han her vist det samme klarsyn ved valg av tomt som i ny tid Karl Johan ved placeringen av slottet. Bedre plads kunde katedralen umulig ha faat. — Paa byens høieste punkt — frit ut mot elven i sydøst — behersket den fuldstændig bybilledet. Og den fik en størrelse, som svarte til beliggenheten. — Ganske naturlig har saa biskopen valgt plass for sin gaard like vestenfor og sikret sig tomt ned til sjøen. — Og denne har han sikkerlig ikke git slip paa selv om det ellers blev trangt om plads i byen. Bispegaarden blev senere ganske sterkt befæstet. Enten før eller umiddelbart efter anlægget av katedralen har ogsaa kongsgaarden faat sit kapel, Mariakirken.

Dermed var byplanen i hovedtrækkene git. En gate, det saakaldte Vestre stræte eller Langstrætet, forbandt de to hovedkirkerne og fik derved ogsaa egte middelalderlige fondbilleder.

Den gamle veien ned fra Martestokke — det senere Galgeberg, nu «Justitsplads» — de saakaldte «Gatene» — førte naturlig paa østsiden av katedralen og videre ned mot øren. Nedover mot Geitabru — broen over Alnaelven — kaldtes den her Østre stræte og videre ned mot kongsgaarden og øren Eyrastræte. Det er litet sandsynlig, at dette strætet har fortsat søndenfor kongsgaarden ned til øren. — Ihvertfald har det i senere tid sikkert bøiet av nordenfor og her gaat sammen med Vestre stræte.

Mellem disse strætene og sjøen har saa bygaardene lagt sig, og i længere tid fremover har vel bebyggelsen holdt sig søndenfor Hallvardskirken og bispegaarden. Dette strøk fik meget snart sin sognekirke, Klemenskirken. Det er værdt at lægge merke til at ogsaa denne ganske som katedralen og Mariakirken fik sin plads frit ut mot elven i sydøst og nøiagtig midt mellem begge.

Senere blir i nærheten av Klemenskirken bygget endda en kirke, viet til St. Nikolaus. Den maa ha hat en fri central beliggenhet og et ganske høit taarn, for ialfald i senere tid bestemte byloven, at vagt skulde holdes i Nikolaskirketaarnet. Om den har været sognekirke vet vi endnu ikke sikkert.

Fra Vestre stræte gik der mellem de enkelte gaarder trange veiter ned til stranden og bryggerne, desuten etpar noget bredere «almenninger». Biskopsalmenningen gik langs sydsiden av bispegaarden op til Hallvardskirkegaarden og møttes her med Vestre stræte, saa der antagelig dannet sig en liten aapen plads her paa vestsiden av kirken omkring biskopens kastel, kanske i forbindelse med et torv søndenfor kirkegaarden. Klemensalmenningen krysset Langstrætet og gik op langs nordsiden av Klemenskirkegaarden til Østre stræte.

Begge disse almenningene har rimeligvis nede ved stranden endt i noget større brygger. Ellers er bryggeordningen i det gamle Oslo noget av det vanskeligste at faa hel klarhet i, fordi vi endda ikke har nogen paalidelige gravninger fra strøket hernede og ingen sikre beretninger fra mulige tidligere undersøkelser her.

Ogsaa paa nordsiden av Mariakirkegaarden maa der temmelig sikkert ha været adgang til sjøen i fortsættelse av Vestre stræte, men desuten er det rimelig, at der litt længere oppe — utenfor kongsgaarden og omtrent der hvor Eyrastrætet kom ned til Vestre stræte — har været aapning ut mot et større bryggeanlæg.

Idetheletat er det vel strandpartiet her ut mot øren, som flere ganger i sagaernes slagskildringer kaldes «bryggene», og her var jo ogsaa den naturligste landgang for skibe, som kom ind fjorden forbi Hovedøen.

Men desuten har der naturligvis været en hel række mindre brygger bortover langs stranden, for vi kjender mange beretninger om sjøboder, som skal ha ligget her.

Om der har været en virkelig strandgate fra Øren bortover til utløpet av almenningerne vet vi ikke sikkert, men urimelig er det slet ikke, at saa har været tilfælde. Ihvertfald forutsætter bylovens vagtordning tydelig nok en ordentlig passage fra Biskopsalmenningen «utefter bryggerne».

Men saa langgrund som stranden for det meste maa ha været her er det litet rimelig, at denne passagen har været ute paa selve utstikkerbryggene. Vi maa vel snarere tænke os den bakom sjøbodene — mellem disse og bygaardene ovenfor.

Vi har hittil holdt os søndenfor bispeborgen og Hallvardskirken Men i siste halvdel av 13. aarhundrede maa bebyggelsen her antas at ha

været saa tæt, at der har reist sig flere og flere gaarder ogsaa i nordenden av byen. Rimelig er det vel ogsaa, at det er strandlinjen nordenfor bispeborgen, som først har været utnyttet til brygger og sjøboder, og at gaardene har lagt sig fra disse opover mot den veien, som gik nordover til Nonnesæterklosteret like paa den andre siden av Hovinbækken og videre over Frysja — Akerselven — til Akers kirke. Geilerne kaldes i Sverres saga dette veistykket nord i byen, og efter et avsnit av den svære kampen han hadde med bønderne i 1200 gaar Sverre «sydover gjennem Geilerne forbi skomakerbodene helt frem til Hallvardskirken». Skomakerbodene maa altsaa ha ligget like nordenfor kirken og her fandt vi ogsaa tydelig rester av dem for etpar aar siden. — Foruten skomakerbodene kjender vi smiebodene like sydøst for Hallvardskirken. I detheletat var det konsekvent middelalderlig reguleringspolitik dette at samle alle haandverkere av hvert slags i bestemte gaarder, og dette har ialfald tildels sikkert været gjennemført her i Oslo som andetsteds.

Ogsaa paa østsiden av Geilerne har gaardene bredt sig — og hele dette partiet nord i byen er det, som senere kaldes Korskirkens sogn Vi vet ikke sikkert, naar denne kirken er bygget, men længe før 1300 har det neppe været. Beliggenheten er derimot klar, vi fandt grundmurene for to aar siden.

Og dermed nærmer vi os ogsaa løsningen av et andet vanskelig spørsmaal — Geilernes forbindelse med de øvrige veiene og gaterne i byen. Haakon Haakonssøns saga fortæller nemlig ganske tydelig, at kongen under sin siste kamp med Skule i 1240 kommer forbi østsiden av Hallvardskirkegaarden og møter hertugen «øverst i Geilerne, bent imot Korsbrødrenes gaarder» og kongen maa her stige op en bakke fra det vaate og sølete veistykket mellem kirkegaarden og elven forat komme op paa det tørrere strætet.

Nu vet vi fra samme kamp at korsbrødregaarden hvor domkirkens kanniker bodde laa like øst for Olavsklostret og mellem disse var der en sterk skigard. Og de allersiste utgravningerne har lært os, at klostrets kirke laa like ut mot Hallvardskirkegaarden. Geilerne kan saaledes ikke ha kommet frem hverken søndenfor eller umiddelbart østenfor klostret.

Veien maa følgelig ha gaat nordenfor og støtt sammen med «Gatene» litt øst for kannikgaarden.

Dette skulde ogsaa passe svært bra med et andet forhold. Langt ute i middelalderen — i 1461 — faar St. Annagildet en tomt «nord i klostrets gaard», hvor de bygget sin gildestue. Det er rimelig, at denne har ligget helt i nordgrænsen av klostrets eiendom og hat fri utgang til vei eller gate. Men like nordenfor ligger Korskirkegaarden. — Den rimeligste og naturligste forklaring er da, at der mellem denne kirkegaarden og klostret har været en passage, m. a. o. at Geilerne netop har gaat op her.

Fra kampen i 1240 vet vi, at da Skules folk flyktet opover «Gaterne» mot Martestokke, blev nogen av dem tvunget til at søke ind i Laurentiuskirken. Dette er vistnok nu den eneste kirken i det gamle Oslo, som vi ikke kjender den nøiagtige beliggenhet av. Den er paa plan og model anbragt paa et sted, hvor der tidligere skal være fundet begravelser. Ogsaa hospitalet, som den hørte til, er antydet her.

Vi har nu fulgt byens vekst, til den saa at si utfylder sine naturlige grænser.

Det kan derfor let forstaaes, at Haakon den femte, som vel fremfor nogen har vist sterk omsorg for byen, har tænkt paa utvidelse. «Øst paa løkkene» ɔ: over paa sydsiden av Alnaelven — vilde han reise en ny bydel. Allerede som hertug hadde han her sit «teglhus», som omtales i 1290 og vel skulde skaffe sten til de byggearbeider, han planla. Kortest mulig vei blev skaffet ved en ny bro over elven like øst for kongsgaarden. Og længere øst — ved veien fra Geitabru opover «Krossbrekka» til Ekeberg — lot han franciskanerne — graabrødrene — bygge et kloster, trods haandgripelige protester fra biskopen og dominikanerne i Olavsklostret.

Han gav ogsaa bort en række tomter paa sydsiden av elven, men det er svært usikkert, om det nogensinde er kommet hus paa dem. — Meningen har vel været at landets vigtigste mænd skulde samles her, naar han gjorde byen til hovedstad.

Men det anlæg, han selv begyndte paa over paa Akersnesset — borgen som senere blev kaldt Akershus — tok snart bort hovedbetingelsen for en slik «hofby».

Selv bodde Kong Haakon vistnok i kongsgaarden i Oslo til sin død

i 1319. Han blev begravet i sin prægtige Mariakirke, som han hadde utvidet sterkt.

Men snart efter flyttet kongene over paa Akersborg — og dermed forsvandt et vigtig led i middelalderens Oslo. Sandsynligvis flytter Mariakirkens prost senere ind i den forlatte kongsgaarden — kirkens kanniker fik allerede i 1300 av kongen hele partiet mot elven søndenfor kirken til at bygge paa.

Dermed er en ny periode i byens historie indledet. Tyngdepunktet flytter stadig mer nordover til bispeborgen, og eftersom tiden gaar — og den gamle kongsgaarden og Mariakirken forfalder mere og mere — blir der litet bruk for den direkte forbindelse over Geitabru ved Eyrastrætet. Broen blir flyttet længere op til det sted hvor vi vet at den endnu laa i 1742 og hvor der i vore dage er fundet rester av den — og veien bort til bispeborgen rettes ut, kanske efterat etpar av de husene, som laa imellem, er brændt ned.

Bispealmenningen blir den vigtigste adkomst til sjøen. Og selv længe efter at middelalderens Oslo var sunket helt i grus og bispeborgen laa som en øde og forlatt ruin og maatte vike plads for nyere bygninger, indtil den fik sit nuværende navn Oslo Ladegaard — ja selv længe efter at byen var tvunget til at følge kongenes vei over fjorden, ligger denne gaten endda igjen som et minde fra gammel tid. Og bryggen utenfor kaldes langt ned mot vore dage «Gammelby's brygge».

* * *

Det billede, som vi har søkt at danne os av det gamle Oslo, vil selvsagt kunne skifte i enkeltheterne eftersom kommende undersøkelser skrider frem. Partier av byplanen, som endnu bare kan antydes rent skematisk, vil ved fund av detaljer faa liv og fast form.

Og teorier, som nu kan synes utmerket historisk underbygget, vil kanske maatte vike for nye utgravningers virkelighet. Erfaringen har rikelig vist det.

Men allikevel tør vi kanske nu haabe at være paa rigtig vei i hovedtrækkene, saa kommende aars arbeide vil kunne gjøre vort billede av byen rikere og livfuldere uten at rive ned altfor meget av de resultater, vi nu mener at ha vundet.

GERHARD FISCHER

PLAN AV BYMODELLEN NR. 4A

OSLOAVDELINGEN

Avdelingens leder:
Arkitekt Gerhard Fischer

Medarbeidere:
Assistent: C. Enger

Modellører: A. Zimmermann
W. Hofsvang

Maler: H. G. Moe

Leder for Akershusmodellerne (nr. 4b og 5):
Arkitekt Holger Sinding-Larsen

Medarbeidere:
Arkitekt P. S. Micheelsen
Arkitekt K. Stenersen
Stud. ark. K. M. Sinding-Larsen

K A T A L O G

PARTI FRA ST. HALLVARDS KIRKES RUINER

1. OVERSIGTSMODEL OVER DE VIGTIGSTE UTGRAVNINGER I OSLO 1865—1924

MAAL 1:250

Denne model vil vise hovedtrækkene i det arkæologiske materiale, vi for tiden er henvist til at bygge vort billede av det gamle Oslo paa.

Til orientering er paa den medfølgende plan tat med endel av de nuværende gater o. s. v.

Modellen bygger paa det terræng, som findes angit paa Næsers kart (1 : 1000) fra 1860, og de senere utgravede partier er skaaret ned til en dybde, som svarer til de fundne bygningsrester. Store sammenhængende utgravningsarbeider som jernbanens tunnelskjæringer, planeringer o. l. er vist helt frem til elven, men ikke søndenfor.

OVERSIGTSPLAN TIL MODEL NR. I

I 1860-aarene var det eneste, man kjendte av det gamle Oslo, de tre hvælvede rum fra Olavsklostret i bispegaardens underetage, det hvælvede rum fra den gamle bispegaard i ladegaardens kjælder og stenhuset ved den nuværende Oslo kirke, som antokes at være en rest av franciskanerklostret.

Som en betydelig forøkelse av denne viden kom utgravningen av en del av Hallvardskirken — over resten stod nemlig endnu nogen træhuser — desuten undersøkelsen av Olavsklostrets rester i bispegaardens have, saa godt det lot sig gjøre av hensyn til vegetationen, og ikke mindst blotlæggelsen av hele Mariakirkens grundplan nede paa øren, som blev optegnet av arkitekt Christie. Disse undersøkelser blev foretat av antikvar Nicolaysen.

1870-aarene bringer utgravning av hele Hallvardskirken og Smaalensbanens skjæring, hvor foruten en mængde rester av tømmerbygninger ogsaa blev fundet en stor grundmur med begravelser paa sydsiden. Begge disse undersøkelser blev utført av arkitekt Blix, som ogsaa fandt høist interessante bygningsrester østenfor Mariakirken.

Resten av det her fundne bygningskompleks, som efter min mening sikkert maa antas at være kongsgaarden, blev først paatruffet 15 aar senere, da jernbanens maskinverksteder blev bygget i 1892—93, like vestenfor Smaalensbanen. For et par aar siden blev resultaterne sammenstillet av mig, og de foreligger nu for første gang samlet i model.

Ved planeringen av den store verkstedstomt traf man videre paa en stor mængde trærester, hvoriblandt spor av et par veiter og en gate bygget op av tømmer, desuten nogen kjældere og en større stenbygning nordøst for kongsgaarden. Undersøkelse og optegning blev foretat av arkitekt Johan Meyer.

I vort aarhundrede har ikke mindst jernbanens store planerings- og tunnelarbeider for Østbanestationens utvidelse bragt betydelige nye resultater. I 1903 blev ved ødelæggelse av et stort parti av Oslo ladegaards have foruten tømmerrester og mindre kjældere fundet en stor stenbygning og rester av bispeborgens ytre ringmur. Fundene er optegnet av arkitekt Jürgensen.

Aaret efter fandt arkitekt Holland ved jernbanens planering søndenfor elven interessante rester av Haakon den femtes teglverk, som ikke er medtat paa modellen men sees paa planen, desuten et gammelt brohode paa nordsiden av elven ved Oslo gate og enkelte murrester sydvest for Mariakirken.

Fra 1917 har undertegnede utført det arkæologiske arbeide i Oslo. Der er i denne tid ved jernbanens tunnelarbeider under St. Hallvards plads (som endnu paagaar) blottet betydelige rester av den gamle bispeborg. Videre er en væsentlig del av Hallvardskirkens langskib og litt av søndre tverskib undersøkt tilbunds. Og isommer er Olavsklostrets kirke fundet og ogsaa de underliggende ældre bygningsrester utgravet. Av Hallvardskirkens kirkegaardsmur, saavel den oprindelige som den senere utvidede, er blottet store partier. Utenfor dens nordvestre hjørne

fandtes som nævnt rester av skomakerbodene let kjendelige paa den vældige mængde læravfald.

Ved anlæg av statsbanernes garage i Saxegaardsgaten er blotlagt hele grundplanen av en kirke med kirkegaardsmur paa nord- og østsiden.

Og for to aar siden blev Korskirkens nøiagtige beliggenhet konstateret og utgravning av dens grundmur paabegyndt paa Oslo lekeplads. Tidligere har man noget søndenfor truffet paa murrester, som formodentlig skriver sig fra St. Anna gildestue. De er optegnet av arkitekt Schou.

Endelig er ved en række mindre gravninger — grøfter, transformatorkiosker osv., fundet rester av gammel bebyggelse, men bare det allervæsentligste av disse er medtat paa modellen.

Efter denne oversigt over selve utgravningsarbeidets gang skal de enkelte monumentalbygninger kort omtales, idet vi begynder sydligst paa Øren.

MARIAKIRKEN var oprindelig en romansk langkirke av kalksten med vesttaarn og halvrund koravslutning. Ved Haakon den femtes store utvidelse fik den to vesttaarn, tverskib og nyt kor i gotisk stil og blev det næst fornemste av hans kongelige kapeller. Ved utvidelsen mot øst, som vistnok utførtes av tegl fra hans eget «teglhus», blev det svært trangt paa kirkegaarden og det senere sakresti gjorde ikke dette bedre. Kirken fik endnu en tilbygning paa nordsiden, muligens et kapel. Mariakirkens rester ligger fremdeles bevaret under jorden.

KONGSGAARDEN viser et sluttet firkantet anlæg med en stor ringmur, portbygning ut mot Vestre stræte og kongehallen i østre hjørne. Dennes mur var i senere tid delvis forblændet med teglsten. Paa nordøstsiden sees rester efter en fløi i forbindelse med hallen. Denne er delvis nedrevet for senere bebyggelse utenfor ringmuren. Ogsaa paa vestsiden sees slike senere bygningsrester og likesaa rester av brolægning fra Vestre stræte.

Like i nordøst for kongsgaarden sees ved strætet rester av en større bygning, vistnok av sten. Muligens er det Bjarnegaard som en tid bruktes som raadhus. Brønden paa nordøstsiden kan da ha staat frit paa en liten plads ved strætet.

Da kirkeruinen i Saxegaardsgaten blev fundet, antok man at det var Nikolaskirken, da den laa like ved den formentlige Geitabru oppe ved Oslo gate. Haakon Haakonssøn kom nemlig i kampen 1240 over Geitabru og stod da «mellem Eyrastræte og Nikolaskirken», staar der. Senere overveielser har imidlertid vist, at det efter al sandsynlighet var KLEMENSKIRKEN som laa her med sin kirkegaardsmur ut mot Østre stræte og Klemensalmenningen (se specialmodellen nr. 3).

NIKOLASKIRKEN skulde da være den store stenbygning med begravelserne søndenfor, som Blix fandt i Smaalensbanen. Som følge herav maa den ældre Geitabru tænkes noget sydligere end før antat, hvilket ogsaa er sandsynlig av flere andre grunde.

Til støtte for den her nævnte bestemmelse av de to kirker kan nævnes, at

RUINPARTI AV OLAVSKLOSTRET

gaarden Belgen skal ha ligget nord for Nikolaskirken og vest for Klemenskirken og desuten baade til stræte og almenning. Alt dette passer, som det vil sees, til fuldkommenhet paa den gaard, hvis ene kjælder findes blottet paa modellen. Forøvrig vil gaardsbebyggelsen bli noget nærmere omtalt under model 4.

HALLVARDSKIRKEN var oprindelig en normannisk treskibet basilika med midttaarn og sandsynligvis ogsaa to vesttaarne, tverskib og halvrund koravslutning. Koret blev senere betydelig utvidet med en underlig dobbeltnischet avslutning. Naar dette skedde er endnu ikke tilstrækkelig utredet. Kirkegaarden blev vistnok samtidig utvidet tilsvarende mot øst, hvad netop fundne rester tydelig viser. Naar utvidelsen mot nord og ogsaa litt mot vest er foretat kan endnu ikke bestemt sies. Utgravninger paagaar fremdeles her. Ved sydvestre hjørne sees ogsaa en tilbygning, som muligens staar i forbindelse med den bekjendte bro over til biskopens kastel, som kong Haakons folk rev ned i 1240, da vaarbelgene vilde redde sig over den ind i kirken.

BISPEBORGEN som maa antas at ha avløst en tidligere bygget ubefæstet trægaard er vistnok paabegyndt av biskop Nikolas Arnesson omkring 1200 ved an-

læg av kastellet, det befæstede taarn. Dette mentes tidligere at ha ligget over de bevarte hvælv i Ladegaardens kjælder. Efter nyere undersøkelser i de senere aar vil det vistnok vise sig, at det laa længere syd, endog delvis utenfor den nuværende ladegaardsbygning. Dette passer ogsaa bedre med hensyn til broen over til kirken. Resterne av stenhallen og den indre ringmur, som blev utgravet i 1917—19, vil bli omtalt under specialmodellen nr. 2. Disse er utvilsomt fra middelalderen, hvorimot dette ikke er helt sikkert for den bygnings vedkommende, som blev fundet i 1903. Antagelig er dog ogsaa ialfald fundamentene for denne rester av en av bispeborgens bygninger og borgens indre kjerne maa isaafald ha strakt sig længere mot vest end til den i 1917 fundne vestre rullestensmur. Det ligger isaafald nær at anse denne som en av Kristian den andens hastverksforanstaltninger vinteren 1531—32 under hans sidste haabløse kamp.

OLAVSKLOSTRET er sandsynligvis opført omkring 1230. Det viser det vanlige firfløiede anlæg om en firkantet klostergaard med korsgang omkring. Denne var her utført av teglsten. Kirken var tidligere med bestemthet antat at ligge i nordfløien, men viser sig ved utgravningen iaar at ligge paa sydsiden ut mot Hallvardskirkegaarden. Den er bygget paa interessante ældre fundamenter og har vistnok været utvidet eller flyttet mot øst. Disse spørsmaal er dog ikke modne til løsning før videre utgravning er foretat.

KORSKIRKEN er heller ikke endnu helt utgravet, men viser allerede nu en ret koravslutning og senere tilbygget sakristi.

Av NONNESÆTERKLOSTRET nordenfor, LAURENTIUSKIRKEN østenfor og FRANCISKANERKLOSTERET søndenfor byen kjendes praktisk talt bare beliggenheten, hvorfor de selvsagt ikke har kunnet medtas paa modellen, men derimot findes antydet paa ruinplanen. For alles vedkommende vil senere undersøkelser sikkert bringe gode resultater. Den stenbygning, som nu staar ved Oslo kirke, skriver sig vistnok ikke som antat fra klostret, men er opført under Fredrik den anden.

I det heletat viser modellens store blanke partier, at der endnu skulde være god anledning til videre opdagelser i det gamle Oslo. Der har ogsaa hittil været fundet meget paa steder, hvor man ikke skulde vente det.

VESTRUMMETS SYDØSTRE HJØRNE

2. PARTI AV OSLO BISPEBORG, UTGRAVET 1917—19

MAAL 1 : 20

De to hovedrum som har dannet underetagen i den store bispehal ligger temmelig ret øst-vest. Nischerne i østrummets østvæg og rummets form har bragt tanken hen paa biskopens privatkapel. Det har været overdækket av et vakkert todelt korshvælv.

I en av dobbeltmurene mellem de to rum gaar en trappe op til hallen.

Vestrummet har ogsaa korshvælv og vindu mot syd. Begge rum har ogsaa antagelig hat to vinduer mot nord, likesom de begge har portutgang mot syd.

Det runde utbyg i sammenstøtet av de to rullestensmure har muligens været en brønd. Det er tegn, som tyder paa, at baade denne og den vestre mur er senere tilsætninger, og at den nordre har fortsat mot vest.

Rummet søndenfor østrummet er senere tilbygget ut til borgens østre ringmur. Partiet her er flere gange ombygget og tilhører formodentlig en forbindelsesfløi med rum søndenfor ved kastellet.

KLEMENSKIRKENS KIRKEGAARDSMUR

3. KLEMENSKIRKENS RUINER, FUNDET UNDER SAXEGAARDSGATEN 11 I 1920—21

MAAL 1:50

Kirken viser en toskibet plan med trappetaarn i nordvestre hjørne, som hos os ellers kun kjendes ved Hovedøens klosterkirke.

Koret har hat halvrund avslutning indvendig, men firkantet utvendig. Der er tegn, som tyder paa, at kor og apsis har dannet et oprindelig litet kapel paa en mindre kirkegaard, men at langskibet temmelig snart er tilbygget. Sakristiet paa nordsiden av koret er en senere tilbygning. Rullestensfundamenterne under skibets gulv skriver sig muligens fra en tidligere plan, som er forandret under byggearbeidet. Av de mange begravelser indi og utenfor kirken er bare antydet den eneste fundne stengrav.

4. OVERSIGTSMODEL OVER DET GAMLE OSLO MED AKERSHUS OG HOVEDØEN

MAAL 1 : 1000

A. OSLO. REKONSTRUKTION AV DEN MIDDELALDERLIGE BY

Hensigten med denne model er først og fremst at vise byens størrelse, beliggenhet og naturlige grænser.

Utformningen av monumentalbygningerne og de enkelte bygaarder maa selvsagt bli rent skematisk, naar man i bedste fald bare har grundplanen at holde sig til. Allikevel vil vistnok byens silhouet og den karakteristiske kontrast i maalestokken mellem kirkerne og privatgaardene gi et temmelig rigtig billede.

Ved sammenligning med model nr. 1 vil sees, hvor det arkæologiske materiale hører op og fantasien maa la sig lede av vor historiske viden.

Med vor nuværende kundskap om det gamle Oslo kan modellen heller ikke gi noget ganske bestemt tidspunkt i byens utvikling, men det falder naturligst at tænke paa første halvdel av 14. aarhundrede. At St. Anna gildestue er medtat er vistnok det eneste, som bevislig ikke stemmer hermed, da den som nævnt er bygget efter 1460. Paa denne tid vil man imidlertid ikke kunne være sikker paa at finde de øvrige bygverker uforandret og heller ikke Geitabru paa oprindelig plads. Men da gildestuens plads er antat at bestemme Geilerne, er den tiltrods for dette antydet paa modellen. Forøvrig er denne i hovedsaken tilstrækkelig beskrevet ved oversigten over byens utvikling.

Nævnes skal bare, at Haakon Haakonssøns «kastel», som han flyttet fra Valkaberg — Aakeberg — «til Nikolaskirken», er anbragt paa sydsiden av Eyrastræte like ved Geitabru, som det antas at skulle beherske overgangen over. Særlig vil det her kunne beskytte kongsgaarden mot angrep denne vei.

Der har kanske været flere torv i byen, men det vigtigste maa vistnok antas at ha ligget optil Hallvardskirkegaarden paa sydsiden.

Mens byens hovedgater som nævnt kan angis saa temmelig nøiagtig, er v med hensyn til veitene mellem de enkelte gaarder henvist til en noksaa skematisk inddeling. De rester, som fandtes i 1892 vestenfor Smaalensbanen, desuten bevarte oplysninger om tomtestørrelse og antallet av kjendte gaarder er de holdepunkter, som maa utnyttes.

Det er at merke, at disse gaardene vistnok oprindelig har hat ganske samme præg som ellers paa landet og samme hustyper. Til en begyndelse har der været plads til haver og markstykker, men med byens vekst blev gaardene opdelt, husene i dem stadig flere og tættere, forbundet med gjærder langs stræter og veiter, saa tunet var helt lukket. Men selve husene vedblev vistnok størstedelen av middelalderen at være av samme typer som paa landet. — Slik er ogsaa gaardene tilnærmelsesvis antydet paa modellen.

Nonnesæter, Laurentiuskirken og Franciskanerklosteret maa — som nævnt under model nr. 1 — endnu bli rene fantasiprodukter ogsaa i planutformning, men er allikevel antydet forat gjøre bybilledet saa fuldstændig som mulig.

Veiene til byen er bare søkt angit i den utstrækning, de med nogenlunde sandsynlighet fremgaar av terrængets form. Vi vil følge Geilernes fortsættelse over Frysja — noget høiere oppe end veien nu gaar. Helt ovenom gamle Akers kirke maa vi forat komme ned til Akershagen. For dette vestre avsnit av modellen vil bli redegjort av arkitekt Sinding-Larsen, hvis arbeide med Akershusomraadet det skyldes, at denne store oversigtsmodel er kommet istand.

GERHARD FISCHER

AKERSHUS FRA SYD-VEST 1923

B. AKERSHUS OG HOVEDØEN. REKONSTRUKTION AV BORGEN OG KLOSTERET

Den av mig utarbeidede del av Oslomodellen bestaar av to dele, det større parti omfattende de dele av Akershagen og Hovedtangen og de tilstøtende dele av fastlandet, som i nyere tid har git plads for Akershus fæstning og den del av vor tids Kristiania by, som strækker sig fra Universitetsbiblioteket paa Drammensveien over Hammersborg henimot Akerselven og fra disse ytterpunkter ned til sjøen paa hver kant.

Den anden mindre del omfatter Hovedøen. Denne sidste er modellert efter de i vor tid optagne høidemaalinger, idet terrænet maa ansees i alt væsentlig at ligge uforandret som det laa for 600 aar siden.

Anderledes med den førstnævnte del. Her har byanlægget og dettes utvikling i de svundne 300 aar medført ganske betydelige forandringer.

Byens nu jevnt stigende og faldende gater fortæller nærsagt intet om det oprindelige terræn, idet dette dels ved bortsprængninger, dels og væsentlig ved

opfyldninger helt har forandret karakter. De nuværende karter er derfor ikke tjenlige som grundlag for utarbeidelsen av reliefkartet. Naar det i det foreliggende modelkart tiltrods herfor har lykkedes at rekonstruere det oprindelige terræn, skyldes det interesseret bistand av ingeniør *Oscar Large*, som har stillet sin indgaaende kjendskap til byens undergrund til min dispisition. Av sit omfattende boringsmateriale systematisk kontrolleret ved at følge de senere aars gravninger i gater og byggetomter har han trukket ut dybderne av de gjennem tiderne paafyldte masser, hvorved det oprindelige terræn tilnærmelsesvis er klarlagt. Kartet kaster et hittil ukjendt lys over det oprindelige saa ganske usedvanlig kuperte terræn, hvorpaa Kristiania by blev anlagt og hvorover byen senere har bredt sig ut.

AKERSHAGEN, hvor for 300 aar siden Christiania blev stukket ut, viser sig at ha været stærkt opfyldt av myrsøk, dammer og bækkefar mellem de fremstikkende bergnabber.

Selve *hovedtangen* — den halvø, paa hvis vestlige høidedrag Akershus blev anlagt for 600 aar siden, ligger i alt væsentlig utenfor herr Larges arbeidsomraade og kartet er for dette partis vedkommende utarbeidet paa grundlag av mine boringer paa og omkring slottet og mine undersøkelser ute i terrænet for øvrigt sammenholdt med de spredte oplysninger, de bevarede gamle karter og tegninger kan gi.

Hvad kartet særlig gir av betydning for den middelalderlige dels vedkommende, er kjendskapet til det terræn, hvor Akershus blev anlagt.

Ikke alene faar man et hittil manglende kjendskap til borgens nærmeste omgivelser, selve det Akershusterræn, som ved Christian 4des bastionanlæg og svære opfyldningsarbeider helt har forandret karakter, men man faar samtidig indblik i, hvor fortrinlig skikket den plads var fra naturens haand, som av Haakon V blev valgt til borganlægget.

Mot vest laa bergryggen med steilt avfald like ned i fjorden og mot øst næsten like steilt ned til det vandsyke terræn indimellem bergnabberne utover den flate hovedtange. Og mot nord var der indimellem det endnu mer forrevne og vandfyldte terræn i virkeligheten kun rimelig adkomst langs fortsættelsen av Akershusbergryggen opover mot den nuværende Hammersborghøide, altsaa omtrent efter den nuværende Akersgatelinje. Forbindelsen med Oslo over land har saaledes baade været lang og kronglet. Den letteste og nærmeste forbindelse har derfor været med baat tværsover Bjørviken til Oslo.

Det er her et interessant moment at lægge merke til. Den paa skraa anlagte brygge Utstikker II ved Bjørviken, som blev bygget for faa aar siden, avløste den ældre «fæstningsbrygge» som stod vinkelret ut fra kaien. Denne vor tids «fæstningsbrygge» laa nøiagtig paa samme plads som Christian 4des brygge ut for «Vandporten» mot Bjørviken. Men undersøkelserne paa Akershus

gir formodning om, at denne Christian 4des brygge paa sin side er lagt paa den ved undersøkelsen sandsynliggjorte oprindelige plads for Akershus*borgens* brygge.

Christian 4des brygge ligger nemlig i den rette linje mellem *borgens* oprindelige hovedporttaarn (Jomfrutaarnet) og Kongsgaardens brygge i Oslo — ret ned for Mariakirken ute paa Øren — saaledes som denne nu er bestemt av arkitekt Fischer. Det er med andre ord en 600 aarig tradition, som er svundet ved anlægget av Utstikker II.

Modellen av middelalderens Akershus (ca. 1350) er fremgaat som resultat av mine undersøkelser, for hvilke jeg gjør nærmere rede i min kommende avhandling. Jeg indskrænker mig derfor til at henvise til denne, idet jeg alene peker paa, hvorledes borganlægget beherskes av det mægtige VAAGEHALSTAARN, ved hvis vestside ligger det lille FUGLESANGSTAARN som borgens indre porttaarn. Det ytre hovedporttaarn JOMFRUTAARNET med sit vindebroanlæg ligger som det næstnederste taarn mot syd. Længst syd ligger saa VANDTAARNET.

Nord- og vestfronten flankeres av KNUTSTAARNET ytterst mot Piperviken.

Paa HOVEDØEN er antydningsvis angit i model klosteranlægget med støtte i de bevarede rester.

H. SINDING-LARSEN

AKERSNESSET I MIDDELALDEREN

ALABASTRELIEF PAA FREDRIK II'S SARKOFAG

5. AKERSHUS BORG CA. 1560

MAAL 1 : 1000

Som en overgang fra middelalderens Akershus*borg* til Christian 4des *slot* er her i model gjengit Akershus som den laa omkring 1560 efterat borgen var herjet av den ødende ildebrand i 1527 og den efterfølgende langvarige beleiring av Christian II i 1531—32. Modellen representerer den tid, da krudtvaabnene begyndte at avløse tidligere tiders haandvaaben — bue, sverd og landse. Modellen hviler ogsaa her paa mine undersøkelser og billedet sees at falde sammen med det kjendte Alabastrelief paa Fredrik II's sarkofag i Roskilde domkirke, utført omkring 1590.

Særlig tydelig falder Vaagehalstaarnets forfald i øinene likesom det ogsaa vil bemerkes, hvorledes silhuetten av den middelalderlige borg er utnivelleret ved den ved istandsættelsen efter branden meget lavere nordfløi og den samtidige paabygning i høiden av sydfløien og Jomfrutaarnet.

Likeledes er medtat i modellen den ved de under branden nedstyrtede mure bevirkede opfyldning av det mellem nordfløien og nordre ringmur liggende parti, hvor Christen Munk under 7-aarskrigen monterte sit skyts mellem skandskurver slik som alabastreliefet viser. Længst mot syd sees Christen Munks nye «pastei» borgens nye kanontaarn.

H. SINDING-LARSEN

DEN GAMLE BY

CHRISTIAN IV

DEN GAMLE BY 1624—1878

DEN 27de september 1624 begynder et nyt avsnit i vor by's historie. Oslo var 17de august s. a. næsten helt nedbrændt og Christian IV, som altid var handlingens mand, var ikke sen til at fuldføre en gammel plan om at flytte byen til den anden side av Bjørviken i ly av kanoner fra den sterke fæstning Akershus, ja la den indgaa som et led i dens befæstninger. Borgernes bønner hjalp ikke, de maatte forlate sine urgamle tomter og slaa sig ned paa den ulænte mark ved Akershus. Kongen reiste herop og holdt selv øie med utstikningen av sin nye kjøbstad. Den politiske drivfjær for ham var det spændte forhold mellem Danmark og Sverige. I det hele tat har byen mangfoldige ganger uskyldig faat lide for de stadige feider mellem disse land.

Kristiania blev, likesom tidligere Fredriksstad, anlagt efter en bestemt reguleringsplan og omgit av volde.

Byens grænser var paa alle sider topografisk motiverte og dannedes paa følgende maate: Mot syd av Akershus, mot vest av en lav fjeldstrækning, mot nord av en liten sjø, der skulde tjene som voldgrav (det nuværende Stortorv) og mot øst av Bjørviken. — Som utgangspunkt for byens regulering tok man den gamle vei til Akershus. Den blev byens hovedgate, Kongensgaten, som gik fra byporten til fæstningen, og derefter la man de øvrige gater efter strengt renæssansemønster, uten hensyn til terrænget, paralelt med og vinkelret mot hovedgaten. Ved voldene derimot drog man nytte av terrænget og anla dem uten hensyn til gatereguleringen, men den arkitektoniske sammenhæng blev naturligvis som følge derav slet.

Om byens befæstning se prof. Bull og arkitekt Sinding-Larsens artikler.

Byens torv med kirke, raadhus og gymnasium blev lagt i nærheten av fæstningen, ikke i hovedgaten, men tre kvartaler længer op. Det dannedes gjennem at der ved 3 av de tilstøtende kvartaler utsparedes like store kvadratiske stykker — i det 4de laa kirken. I øst gik sjøen oprindelig op til Dronningens gate, men da vandet her var meget grundt, blev strandlinjen snart forskjøvet utad. For skibsfarten blev der bygget 2 lange brygger ret ut fra Raadhusgaten og Toldbodgatens forlængelse.

KART OVER AKERSHUS FRA 1648

Christian IV nøiet sig ikke med at la byen med dens gater og torv utstikke samt planlægge befæstninger, men fastsatte ogsaa strenge bestemmelser for deres bebyggelse.

Dette er den tidligste bygningslov vi har hat og lød som følger: «Adelen, som antager Pladser, skal bygge med Steen af Grund, saavidt deres egne Vaaninger anlanger, hvilket Borgerskabet, som Formue haver, og skal gjøre. Den anden Bygning skal bygges paa Danske Maneer, imellem Stænger muret, med høie Tag, saa Ilden, om nogen Ulykke, det Gud naadeligen afverge, paakommer, ikke saa letteligen kunde blive liggendes.

Hvem som antager en af de bedste og beleiligste Pladse at bygge som skal være to Loft høie, han skal ogsaa tage en Plads oppe i Byen hvorudi Haandverksfolk for Leie kan have deres Værelse, hvorpaa han ogsaa erlanger Hevd, naar han udi slige Huse Aar og Dag haver havt Folk boendes».

«Porten paa samme nyfunderede Kjøbstad skal strax paa Foraaret opmures, dog slet og ret foruden nogen Zirat».

Næste aar fragik Kongen sin paabudte murtvang og i reskript av 5te mai 1625 heter det:

«Vider, at eftersom vore Undersaatter, menige Borgere udi vor Kjøb sted Oslo, underdanigst for os haver ladet andrage, at en Part ikke formaar med Muur eller Bindingsverk nu i Christiania at bygge, da ere vi naadigst tilfreds, at de, som det ikke anderledes formaa, efter den Norske Maneer med Bolverk bygge maa, dog at dennem, som to Loft høie Bolhuse ville bygge, paa de bedste Steder udvises, og de andre, som allerede udvist er».

Som vi ser var kongen ikke bare nøie paa at byen skulde bli saa litet ildsfarlig som mulig, men han vilde ogsaa ha den pent og ordentlig bygget med to-etagers bygninger i de bedste kvartaler og her helst av sten. De enkle en-etages bygninger blev henvist til utkanten.

Stenhusene blev opført av rød dansk og gul hollandsk sten og derigjennem opstod den eiendommelige mode med de stripete huse, altsaa andethvert teglskift var gult og andethvert rødt. Denne livlige farvevirkning blev saa populær at selv da teglmaterialet ikke fremtvang denne

CARTE VAN AGERSHUUS UND DEN STADT CHRISTIANIA FRA CA. 1700

polykromi malte man husene gul- og rødstripet. Denne mode holdt sig langt ind i 1700 aarene, ja for gaardsinteriører og bakbygninger tror jeg det ofte forekom endog i midten av dette sekel.

Disse stripete murbygninger var ofte forsynt med rike gavler, fremspringende karnapper, kraftige taklister og hollandsk blaaglasert taksten paa bratte sadeltak samt fint utsmidde murankere, vindfløier, trappegelændere etc. Alt med motiver hentet fra den hollandske og nordtyske renæssanse, som her har faat en ret provinsiel utformning og med ganske store gotiske reminisencer.

Til disse rikt utsmykkede hovedbygninger hørte i almindelighet ganske enkle uthus og bakbygninger av bindingsverk med rød taksten, men oftest var hovedgaarden og staldgaarden helt adskilte, som f. eks. modellen av garnisonsykehuset viser.

Dette er i korte drag det indtryk man kan gjøre sig av byens eldste murbebyggelse. Noget indgaaende kjendskap til den har man ikke. Det er ikke en eneste murgaard fra 1600 aarene som er blit underkastet en ordentlig arkæologisk undersøkelse, ikke engang ved nedrivninger og ombygninger.

De enklere borgerhuse var i almindelighet helt av bindingsverk, likesom disse ogsaa hadde karnapper, fint profilerte takgesimser og spidse gavler. Den røde og gulstripete farvelægning hersket ogsaa her. Bindingsverket til gaten var i almindelighet graamalt, i den eldste tid ret mørkt, men blev lysere fremover med aarene. Især gjør gaardsinteriøret ved disse smaa huse et intimt og hyggelig indtryk med sine svalganger, aapne trapper, vandspring og mange rare tilfældigheter. Man faar nærmest det indtryk at det utgjør et stort fælles rum, hvor ogsaa alle mulige forskjellige huslige gjøremaal blev utført. Ja, det motsvarer omtrent atriet i de gamle romerske huse.

Ved anlæggelsen av Kristiania har det selvfølgelig været av stor betydning at kongen samtidig drev en større byggevirksomhet paa Akershus og til det hadde han indkaldt flere kyndige utenlandske ingeniører og haandverkere, som selvfølgelig kunde bistaa med raad og daad ogsaa nede i byen. Især for bindingsverkets vedkommende, som hittil hadde været temmelig ukjendt her oppe, har nok dette været aarsaken til at denne byggemaate straks slog dype røtter i Kristiania.

KART OVER AKERSHUS OG CHRISTIANIA MED FORSTÆDER
FRA CA. 1745

Laftebygninger, som trods Kongens misbilliggelse forekom i temmelig stor utstrækning var mot gaten panelt, og hvis de var i to etager skjøt den øvre ut en stokbredd. Til gaarden var tømmeret upanelt, men beskyttet av svalgange.

Da Christian IV anla Kristiania fik byen ikke bare dette lille omraade indenfor voldene, selv om han kun forbeholdt indbyggerne alene handelsrettigheter og skattelindringer, men byen fik sig ogsaa tildelt al den mark som tidligere tilhørte slottets ladegaard, og slottet fik istedet sin ladegaard ute i Oslo.

Her ute paa byens mark opstod forstæderne. De eldste av disse, Vaterland og Piperviken, er kanske tildels eldre end byen selv. Her bosatte fattigfolk sig som ikke hadde raad til at bygge inde i byen. — Disse strøk var ilde berygtet, hjemsted for drik, usedelighet og alslags ulovlig handel. Her eksisterte ingen bygningsordning eller regulering og bebyggelsen blev ogsaa derefter. Gaardene var i almindelighet værdsatte til 5 a 8 riksdaler. Baade kongen og byens borgere ønsket helst at faa disse skumle strøk fjernet og 1658 blev de ogsaa paa statholder Nils Tollers befaling avbrændt under paaskud av et ventet anfald av svenskerne, men de blev dog straks atter opbygget, ogsaa nu uten nogensomhelst orden. Paa marken utenfor voldene skulde ogsaa borgerne faa erstatning for sine «tofter og kaalhaver» som de av Fredrik II hadde faat sig tildelt ved Oslo. Statholderen fik befaling til, saavidt mulig ved den nye by, at utparcellere til borgerne den mark som svaret til den de hadde mistet i Oslo. Borgerne var imidlertid ikke fornøiet. Ved Oslo hadde de hat beitemarker for sine kjør. Disse vilde de ogsaa ha erstattet. I 1629 fik de dette sit ønske opfyldt idet et større omraade som før hadde tilhørt Nonnesæter Kloster og som nu kansleren Jens Bjelke hadde i forlening lagdes under byen. Dette omfattet gaardene: store Aker, Sten, Lindern, Valle og Vøjen. Bymarken laa helt og holdent paa vestre side av Akerselven, der længst mot syd og nord dannet østgrænsen, mens Aker beholdt gaarden Schultzehaugen paa vestsiden. Byen strakte sig i nord omtrent til Sagene Kirke, i vest støtte den til Blindern, Frøen og Frogner. Grænsen gik fra Skillebæk over Skovveien, Uranienborghøiden, Underhaugen, Adamstuen nedenfor Vestre Akers

Kirke, Løkkeberg ved Gjetemyrsveien, Graabeinsletten og Akerselven. Disse gaarde, som var borgernes fælles eiendom, var det forutsætningen skulde benyttes som beitemark, men det varte ikke længe før byens mægtigste mænd begyndte at indhegne og opdyrke dele derav de s. k. «løkker», i almindelighet med kongelig tilladelse. 1638 bestemte kongen at disse skulde svare en grundskat til byen, «løkkeskatten», men det var stadig forbudt at opføre beboelseshuse paa løkkerne. Dette forbud omgikkes ved at man ovenpaa laaven opførte en stor takark i hvilken der indrededes beboelsesrum og herigjennem opstod de berømte arklaaver, som ogsaa er kjendt fra Kongsberg.

Paa bymarkerne langsefter Akerselven utviklet der sig alt tidlig endel industri, i begyndelsen bare møller og sagbruk, derav navnet Sagene.

Hele byen med forstæder, kaalhaver og bymarken utgjorde 555,20 ha., derav utgjorde det priviligerte omraade indenfor voldene bare $^1/_{25}$ del.

De første aarene var ganske vanskelige og bevægede for den lille nyanlagte fæstningsby. En slik paatvungen flytning var ikke saa liketil og dertil ret kostbar. Saa skal vi ogsaa huske paa, at det var midt i 30 aarskrigen, da hele Europa var i gjæring. Dertil kommer at byen i 1654 blev hjemsøkt av en frygtelig pest. Først i de sidste decennier av seklet blev forholdene mer rolige og byens økonomiske liv gjorde da et kraftig opsving. Medvirkende omstændigheter til de gode konjunkturer var især den engelske saakaldte «navigationsakt» 1651, som satte liv i byens sjøfart, hvilken indtil da hovedsagelig hadde ligget i hollændernes hænder. Videre spilte kjøpstadsprivilegierne av 1662 en stor betydning, idet disse førte med sig at al trælasthandel koncentrertes i byen. Kongerne forsøkte ogsaa paa alle maater at begunstige byen, som jo var statholderens sæte, og hvor centraladministrationen for Norge var samlet.

Naar nu byen begynder at utvikle sig til et vigtig handelscentrum er det let at forstaa, at den nu midt i baroken ikke kan trives indenfor trange festningsvolde, hvor der ikke fandtes andre utviklingsmuligheter end at bygge sig ut i sjøen, som den jo ogsaa gjorde. Da saa ved branden 1686 en del av byen nærmest op til fæstningen var lagt i aske, lykkedes det at faa den gamle sammenslutning av fæstning og by sprængt. De indtil fæstningen liggende huse blev rasert — dog av økonomiske

grunde ikke i den utstrækning som de militære ønsket, og der blev lagt et aapent glacis mellem fæstningen og byen, hvilket overgik til at bli ubefæstet. Voldene kunde raceres. Byen faar nu albuerum og man begynder med at anlægge den nye kirke utenfor voldene.

For byens bygningshistorie har ogsaa denne tid omkring sekelskiftet hat en stor betydning. Ved den omtalte brand 1686 samt ved den store bryggebrand 1708 og brandene 1694 og 1713, og især Karl XII beleiring 1716 var en stor del av renæssansegaardene brændt eller kraftig ramponert.

Da nu det brandtlidte strøk atter opbyggedes eller istandsattes skedde dette efter den tids idealer. Man forlot den fantastiske hollandske renæssanse og bygget i den rolige klassiske barok. Programmet er finpudsede facader, helst uten murankere, gjennemgaaende taklister, sterkt markert midtparti med rik portal i midten kronet av en lav gavl. Sadeltaket med dets gavler banlyses helt og erstattes med et noget lavere valmtak. Til og med taklukerne fordret en streng arkitektonisk behandling. Kristianiaborgerne er imidlertid konservative. De har vanskelig for at forlate sine kjære karnapper og forsøker paa alle maater at faa dem med. Admiral Treschow's hus fra 1710 (nuværende Fred. Olsen & Co.) hvor 2 symmetriske karnapper flankerer midtpartiet er det eneste eksempel hvor det er lykkedes at løse opgaven helt, ellers blir karnapperne forvist til sidefasaderne. Ogsaa de muntre gule og røde farver er det saart at forlate, man faar i almindelighet nøie sig med farverike gaardsrum og bakbygninger, dog til eksempel Tøger Grøn's hus av 1714 (senere Finansdepartementet) blev en eiendommelig mellemting av 1600 og 1700 aarenes bygningsstil, stripet renæssanse fasade med en rigdom av murankere, paa dette en fyldig gjennemgaaende barok taklist og valmtak, men han har maattet gi avkald paa nogen yderligere arkitektonisk markering av fasaden.

Et særmerke for vor over Danmark og England importerte barok til forskjel fra den italienske og franske, er den store omsorg med hvilken detaljerne blev utformet. Saadanne gaarde som Mangelsgaarden, bygget omkring sekelskiftet av general Tritschler, det tidligere nævnte admiral Treschows hus og Collettgaarden fra omkr. 1717 har jo alle utsøkt fine

detaljer, ikke bare i de raffinerte interiører, men ogsaa ved fasadernes enkle utsmykning. Endnu hviler der dog noget provincielt over vor arkitektur. Impulserne er jo ikke kommet direkte fra de store kulturcentre i syd, men ad mange omveie. Først i anden halvdel av 1700 aarene begynder det at merkes en større sikkerhet og monumentalitet, som f. eks. ved stiftamtmand Storms prægtige palæ, nu Krigsskolen, og Morten Leuch's rolige bygning, senere Stiftsgaarden.

Fra slutningen av 1700 aarene — Louis-seizen — er vor bygningskunst meget fattig. De kjendte militærarkitekter fra denne tid har ikke bygget noget i Kristiania. Den merkeligste bygning var den av arkitekt Carl Fredrik Ferdinand Stanley ved sekelskiftet ombyggede, nu forsvundne, Kristiania Kathedralskole, senere Stortingsbygning og Kirkedepartement. Denne hadde en særdeles fint formet fasade med 4 kraftige doriske søiler og en antik frontong markerende midtpartiet.

Bindingsverkshusene forandrer ogsaa frem i 1700 aarene helt karakter. De er saa at si ikke bindingsverkshuse længer. De gamle pudses over og de nye beklædes med en halv stens mur, saa de faar «anseende» av stenhus. Overetagen springer ikke ut over underetagen, som man tidligere gjerne gjorde, thi det skulde jo sladre om den tarvelige konstruktion. Ogsaa de gamle tømmerhuse blir nu helt forklædte til uigjenkjendelighet. Et prægtig stenhus kan ofte vise sig at være en «simpel» tømmerbygning beklædt med en halv stens mur.

Nede ved bryggerne, det eneste sted hvor man virkelig hadde lov at bygge av træ, laa sjøboderne side om side i lange rader, alle med gavlerne ut mot vandet. Den røde hane sørget her for en livlig utvikling. Den ene store brand efter den anden herjer bryggerne, men ved hver nybygning flytter man længere ut i fjorden, kvartal efter kvartal og sjøboderne blir større og større. I begyndelsen laa der noen smaa boder oppe ved Dronningens gate. Litt efter litt hadde de arbeidet sig ut til Lille Strandgate og op til tre etager.

Forstæderne er dog der hvor utviklingen gaar raskest. Eftersom velstanden i byen vokser og der blir trangere og trangere flytter de som kan alt mer og mer ut i forstæderne. I midten av 1700 aarene bor der like mange folk i forstæderne som inde i selve byen.

Der er nu en hel del forskjellige forstæder: Piperviken, Grænsen, Hammersborg, Sagene, Vaterland og Saugbankerne. Den viktigste er avgjort Vaterland, der ligger som en formidler mellem by og land. Her begynder ogsaa bebyggelsen at ta en mer ordnet karakter, især virket en saadan monumentalbygning som Tugthuset meget godt. Mangelen paa handelsrettigheter gjør sig her dog alt mere merkbar, men først 1784 blir «Vaterlands Storgate» (Storgaten og Brogaten) samt Lilletorvet lykkeliggjort med slike rettigheter, og nu tar bebyggelsen her fart. Man begynder at bygge ordentlige murhus, Vaterland gaar over fra forstad til bydel.

Saugbankerne nede ved elvemundingen er for størstedelen optat av de store trælastfirmaers bordtomter.

Oppe i Sagene utvikler sig nu under merkantilismens tid en alt livligere industri.

Ute paa byløkkerne bygger man ikke længer bare arklaaver og uthuse, embedsmænd og velstillede borgere opfører prægtige landsted med pene haver og lange alleer. Storkarene, mest de rike trælasthandlere, nøier sig ikke med løkker, de kjøper store gaarde i Aker og endnu længer bort og her bygger de staselige herregaarde med magnifike haver og parker.

Saa kommer de store Napoleonskrige. Den glade elegante Louis-seizen er forbi, en ny alvorligere, tyngre tid bryter ind. For Kristiania faar denne tid jo rent revolutionær betydning. Fra at ha været en liten smaaby, domineret av nogen trælastmagnater, blir den pludselig landets hovedstad med konge, storting og et utal av embedsverk. Et tidligere uanet fremtidsperspektiv ruller sig op for byen.

Karl Johan med sit feltherreblik og sin sans for store maal, griper situationen. Bryter med et stort grep byens trange ramme og saa at si anlægger hovedstaden gjennem straks at slaa an de rette maal og han har i Hans Ditlev Frantz Linstow en mand som forstaar ham og kan gi form til hans store ideer. Slottet og dets geniale sammenbinding med byen er og forblir det dominerende monument i vor arkitekturhistorie Men det var saa at si bare galionsbilledet som Linstow fik utforme, selve skroget blev overlatt en anden. Alle de mange embedsverk, offentlige bygninger, ja i det hele tat byens bygningsvirksomhet, var fra 1820—40

CARL JOHAN

konsentrert hos en eneste arkitekt, stadskonduktør Christian Heinrich Grosch. Denne mand satte et sikkert og klart stempel paa byen. Hans nøktre, tunge empire med sine grove detaljer møter os paa alle kanter. Man kan overfor disse strenge byraakratiets bygverker rigtig føle hvilken stor og alvorlig tid disse første aar var for landet. Kun ved Teatret paa Bankplassen og ved privatvillaer anslog Grosch, som rimelig kan være, en lettere og gratiøsere tone. Teatrets livlige arkitektur fremhæves endnu mer gjennem at det ligger ved siden av Grosch's dystre og alvorlige bank. Det uten sammenligning fornemste verk ved hvilket Grosch's navn sammen med den store tyske arkitekt Schinkel er lænket er Universitetet, her strengt underordnende sig Linstows reguleringsplan. Universitetet er vor eneste bygning der nyklassismen med sin arv fra Paladio har helt faat utvikle sig i al sin glans.

Naar nu henimot midten av seklet alvorstiden fra 1814 begynder at overgaa til historien og man kommer ind i rolige, jevne tider, synes man snart at Grosch's dystre, uniformerte stil falder tungt for brystet. Man tar med henrykkelse og aapne arme imot de nye strømninger, som kommer fra syd. Romantiken slaar uten nogen større kamp igjennem. Dens livlige og spirituelle bygningsformer med avvekslende og rike motiver virker som et friskt pust. Imidlertid er det ikke bare tiden, men ogsaa manden som bringer romantiken seier i vor bygningskunst. Mesteren er Heinrich Ernst Schirmer, en av vor bygningshistories merkeligste skikkelser. Med sit storslagne verk Bodsfængslet (1843—49) tar han ledelsen i arkitekturutviklingen. Med en vidunderlig sikkerhet grupperer han masserne, avveier flaterne og fremhæver materialet. Han er en egte romantiker, bygger helst i upusset tegl og arbeider med motiver fra tidlig middelalder til barok, men han har klassikerens sans for ro og orden, uten derfor at bli tør. Schirmer fristes aldrig ut paa de avveier som den lovløse romantik fører til. Han var imidlertid ikke den første som begyndte at arbeide med middelalderske former. Den gamle klassiker Grosch slaar først an tonen omend han ikke tilnærmelsesvis bragte det til samme høide som Schirmer, men i bazarerne og brandvakten omkring Vor Frelsers Kirke, som han ikke fik fuldført før i slutningen av 1850 aarene, har vi dog noget av det interessanteste fra den tid.

«PLAN OVER CHRISTIANIA BYE OG EN DEEL AV FORSTÆDERNE» 1827

Hamburgeren Chateauneuf har med ombygningen av Vor Frelsers Kirke og opførelsen av Trefoldighetskirken gjort en vigtig indsats i vor bys fysiognomi.

Schirmers samtidige, arkitekterne Nebelong, von Hanno, Nordan etc. var vel fantasirikere, djervere, lettere, der hviler en friskhet og livslyst over deres arbeider, men de mangler just denne klassiske sans og store sikkerhet som udmerker Schirmer. De har bygget videre paa Kristian IV's jevnt borgerlige lille by og skapt hyggelige og pitoreske partier hvor man trives og føler sig hjemme.

Vi har set at under 1600 og 1700 aarene var byens vekst ubetydelig. Ingen territorielle utvidelser, en del nye forstæder og en ubetydelig utvidelse av handelsomraadet. I 1800 aarene begynder byen hastig at vokse ut over markerne og handelsomraadet blev nu saa altfor litet. I 1839 blir de vigtigste forstæder indlemmet, kun Hammersborg, Bjergfjerdingen, Piperviken og Ruseløkbakken blir liggende utenfor.

Oslo hadde aldrig blit helt avfolket. Frem igjennem tiderne har der altid hersket en viss bymæssig bebyggelse. Ogsaa i Grønland hadde der tidlig opstaatt en tættere befolkning. Alt dette var rene fattigkvarterer og Aker hadde ingen lyst til at drages med dette kostbare utskud av byen og prøver nu at faa det indlemmet i denne, men Kristiania verger sig. Først efter over 50 aars lang strid blev i 1859 ikke bare Oslo og Grønland, men ogsaa resten av Sagene indlemmet og samtidig blev det bestemt at hele byen skulde være berettiget til kjøbmandshandel. Denne utvidelse rak ikke længe. Kristiania vokser enormt og alt 1878 kommer en ny stor byutvidelse.

De indlemmede distrikter var: Anefeltløkken, Bakerengen, Ekeberg, Vaalerengen, Svendengen, Kværner, Rosendalløkken, Jordal, Strømsveien, Kampen, Grünerløkken, Rodeløkken, Dælenengen, Sinsen, Torshaug, Sandakerjordet, Bjølsen, Moløkken, Balkeby, Hegdehaugen, Frognerjordet, Holteløkken, Briskeby og Schafteløkken.

Den bymæssige bebyggelses utbredelse gror mer eller mindre harmonisk. Dominerende fra reguleringssynspunkt er jo Karl Johans gate op til slottet og omliggende terræng strækkende sig forbi Pilestrædet op til Ullevoldsveien. Ved anlægget av Trefoldighetskirken var det paa tale

J. W. G. NÆSERS DETAILKART 1858—1868

at regulere Hammersborg, men det blev der intet av. Kirken blev liggende nede ved Akersgaten. Her nedenfor og ned til Vaterland gjordes i denne tid en gjennemgripende nyordning, konsentrerende sig omkring Youngstorvet. Av underordnet betydning var reguleringen ved Fæstningen, omfattende Bankpladsen og Grev Wedels Plads. Derimot har jernbanernes opkomst hat en stor og skjæbnesvanger betydning for vor bys videre utvikling.

ARNO BERG

DEN GAMLE BY

Avdelingens leder:

Arkitekt Arno Berg

Medarbeidere:

Frk. Else Heitmann
Stud. ark. Ferdinand Aars
Stud. ark. Wilhelm Midelfart

For træmodellerne:

Leder artisten A. T. Byberg

Modelbyggere:

D. Barth
Olives Eriksen
A. F. Fridstrøm
Axel J. Hauge
Thorvald Jacobsen
Karl Kjenslie
Joh. Kølen
Olav Klokkerud
Ottar Sørbye
Hans Syversen

For gibsmodellerne:

Ledere Olav Klyve og Torbjørn Alvsaker (Tvedt & Co.)

Modellører:

Ole Kjelstad og Arne Kvidbergskaar

Malere:

Sverre Pettersen
Chr. Hansen
Rolf Klemetsrud
Charles W. Strøm

Oversigtsmodel over Akershus Slot og Fæstning og Christian den 4des Christiania

Leder:

Arkitekt Holger Sinding-Larsen.

Medarbeidere:

Arkitekt P. S. Michelsen
Arkitekt Karl Stenersen
Stud. ark. K. M. Sinding-Larsen

6. AKERSHUS SLOT OG FÆSTNING OG CHRISTIAN DEN 4DES CHRISTIANIA

Denne model representerer i virkeligheten to tidsperioder, idet *byen* er gjengit i sit oprindelige omfang saaledes som den blev utstukket av Christian den 4de i 1624, altsaa den by, hvis 300 aars jubilæum nu feires, medens *Akershus Fæstning* er gjengit i sin største utvikling omkring 1700, altsaa som den laa da fæstningen blev beleiret for sidste gang i 1716 av Carl XII.

Christian 4de fik fuldført den øvrevolds fæstning, der er helt bevaret til vore dage. Befæstningen bestod av den lave *Prins Carls* (oprindelig Fredriks) bastion længst mot syd i tilslutning til Munketaarnet, fæstningens gamle kanontaarn, og den høiere *Kronprinsens* (opr. Christians) bastion mot n. o. (den som nu rummer Strafanstalten); mellem disse den indtrukne «*kurtine*»-mur med vandgraven foran (der hvor nu Kongensgt. er ført ned til kaien). Nordre front bestaar av Kronprinsens bastion mot øst og den dominerende *Escarpe de Nord* mot vest med den mellemliggende tilbaketrukne kurtine, paa hvis vestre del Fredrik III senere opførte det endnu staaende svære krudthus, medens den østre halvpart av kurtinen senere har maattet gi plads for det skjæmmende lange træhus. Vestsiden av Christian 4des befæstning dannes saa av Escarpen mot nord, en tilbaketrukket kurtine «*Langlinie*» ned til det nordenfor Knutstaarnet fremstikkende «*dobbelte batteri*», paa hvilket senere i bindingsværk er opført den store røde depotbygning. Nordfronten av slottet er sluttelig dækket mot vest av *Dronningens batteri,* som mot øst gaar over i det fremskudte større *Kongens batteri*, hvor nu salutbatteriet og fæstningens flag er placeret. Forsænkningen i det oprindelige terræn paa dette sted blev utnyttet til her at bygge en dyp hvælvet kassemat, som endnu findes.

Gjennem Dronningens batteri fører nærmest «Kongen» den store port ind paa «volden» foran nordfløien.

Modellen av slottet viser i grove træk, hvorledes Christian 4de ved nedrivelse, om- og tilbygning forandret det forfaldne middelalderlige borgkomplex til den slotsbygning, som endnu er delvis bevaret; østfløien ramlet ned inden hundrede aar og Jomfrutaarnet med sit av Christian 4de opførte «forgyldte kammer» samt Knutstaarnet faldt siden ogsaa ned, saa der til vore dage kun er bevaret uvæsentlige rester av disse partier. Og av slottet forøvrig staar nu kun igjen den ytre skal, idet alt indre utstyr forlængst er forsvundet.

Det var ind under denne fæstnings «beskyttende» mure, at Christian 4de stak ut den nye hovedstad, som skulde bære hans navn, til avløsning av det ærværdige *Oslo* med de rike minder over paa den anden side av havnen.

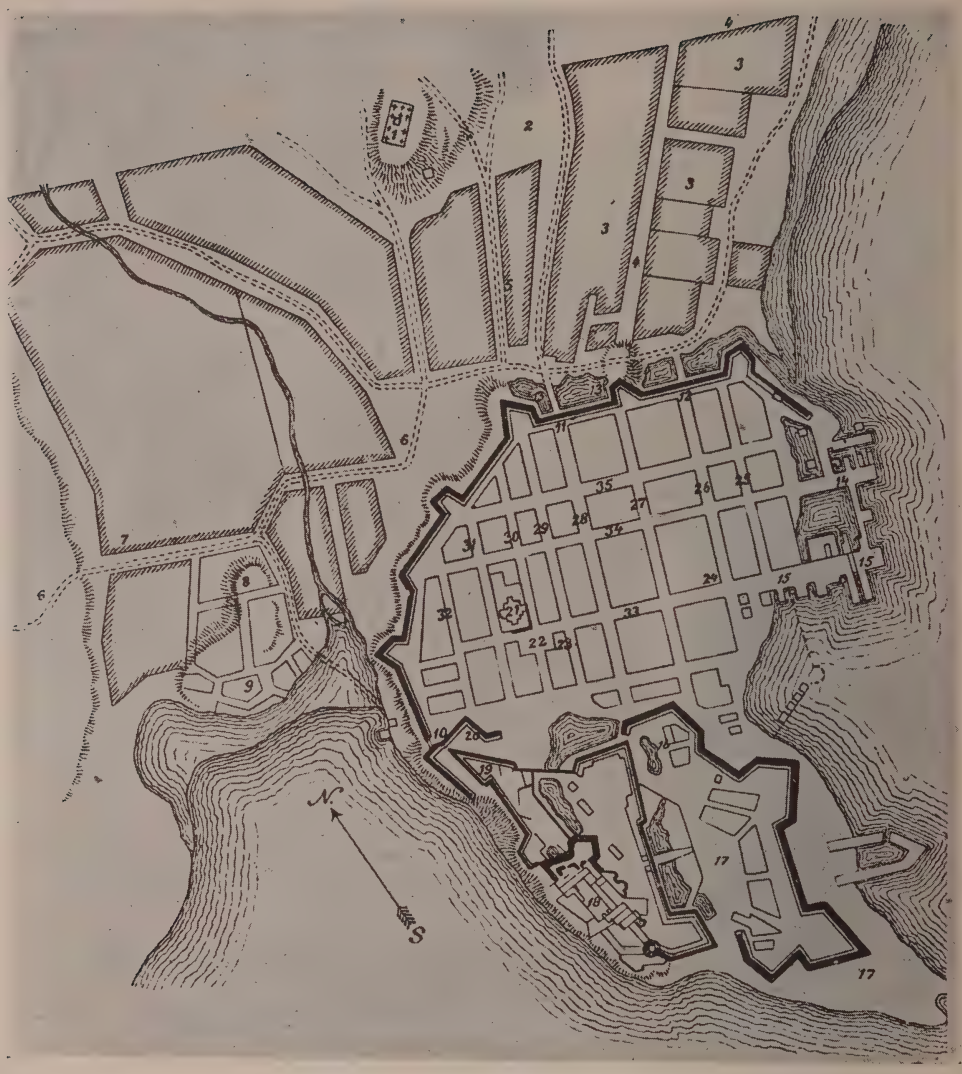

KART OVER KRISTIANIA 1678

Men det var kongens hensigt yderligere at utvikle og styrke fæstningen ved befæstning ogsaa av det mot øst tilstøtende lavere terræn *Hovedtangen.* Han naaede at paabegynde planlæggelsen av denne nedre befæstning. Den hollandske ingeniør *Geelkercks* karter fra Christian 4des sidste aar er endnu bevaret. Det blev imidlertid andre, som i sidste halvdel av 1600 tallet sluttelig gjennemførte denne nedre befæstning, hvorav nu kun ubetydelige rester er bevaret.

Tar vi utgangspunkt i Prins Carls bastion har vi først paa vestsiden av denne det forsænkede batteri; mot syd bestod befæstningen av *Sortiportens bastion* hvorefter i række følger de tre batterier *Trisler, Housman* og *Wedels* batteri som stikker ytterst ut mot syd, derefter følger langs østre strand den store Gyldenløves bastion og Prinsessens bastion med den mellemliggende Vandportens kurtine, sikret ved den lave vinklete Vandportens tennaille (knipetang) med utgang til Fæstningens store brygge.

Mot nord fulgte saa Myntens bastion med den mellemliggende kurtine, der gav plads for *Fæstningens hovedport* (beliggende omtrent hvor nu den gamle Frimurerloge ligger). Hovedportens kurtine var ogsaa sikret med en tennaille. I direkte tilslutning til *Myntens bastion* fulgte saa mot vest *Redanen* og *Redanens bastion*, hvorfra igjen en tilbaketrukket kurtine med en liten sortiport førte over til det nordvestre utenværk *Hornværket* anbragt omkring og til sikring av Escarpen. Ogsaa sortiporten var sikret ved en tenaille.

Hornværket bestaar av to fremskudte horn og en mellemliggende kurtine. Fra Hornværket strækker sig saa mot vest under langelinie — kurtinen «*den nye Tenaille*» som sikring mot denne kant.

Sluttelig blev hele denne nedre volds befæstning mot nord — altsaa mot byen — styrket ved anlæg av den fra Piperviken til Bjørviken anlagte flate jordvold «*Glaciset*».

Denne ytre befæstning laa urørt helt til 1820.

Siden da er efterhvert saagodtsom alt gjævnet med jorden og optat av militær og civil bebyggelse saa det til vore dage kun er bevaret Hornværket og den nye Tennaille mot vest. Det er dette hornværk, hvorom striden nu staar.

* * *

Christian den 4des oprindelige befæstede byanlæg er i sin plan bibeholdt til vore dage. Den skiller sig ved sit retvinklete gatenet skarpt ut fra den øvrige nyere bys tilfældige kvartalsdeling og dens kaos av gateløp uten system fraregnet et par undtagelser (f. eks. Carl Johansgate).

Byvolden er forlængst forsvunden — den var fra begyndelsen av et slet utført anlæg, som liten værdi hadde som befæstning og som derfor efter den store brand 1685 blev opgit. Byens grændse var forlængst sprængt ved byens vekst like meget som ved befolkningens motstand mot de strænge bygningsregler, som de unddrog sig ved at bygge utenfor volden.

Gjennem modellen er tilsigtet at gi et nogenlunde anskueligt billede av dette oprindelige byanlæg. Volden var anlagt paa høideryggen langs øvre Voldgate, bøiet derfra av n. o. over, tværs over «Bukkeberget» den nuværende Wessels plass og løp saa ned langs «østre gade» (det nuværende Carl Johansgate) ned til Dronningensgate, som dannet byens strandgate. Det var hele byen. —

Det vil sees hvorledes volden paa dertil tjenlige punkter ved utløp av gater var utvidet til fremskudte bastionerte samlingsplasse for borgervæbningen.

Sammenholder man terrænmodellen og byplanen vil det falde i øinene, hvorledes denne er lagt uten hensyn til terrænet.

Det er en typisk plan for en befæstet by fra Rennaissancen, hvor alle mot fæstningen førende gater kunde bestrykes fra fæstningens bastioner. Byen omfattede som det vil sees kun 21 kvartaler. Stortingsbygningen og Vor Frelsers Kirke ligger utenfor der hvor volden tidligere gik.

Hovedporten til byen, *store Voldport* laa like for Kongensgate, hvorfra veien ind til fæstningen førtes paa bro over det myrlændte parti ind under glaciset og derfra langs og gjennem dette ind til Hovedporten gjennem dennes tennaille.

Foruten store voldport var der to underordnede pallisadeporter i byvolden: *Pipervikspor*ten mot vest under Hornværket og *Lille voldport* mot øst ret for Dronningensgate.

Byens torv laa i krydset av «Raadhusgaten» nu Øvre Slotsgate og «Raadhusstrædet» nu Raadhusgaten og dannet en firkantet plads med de to gater i kryds tværs over pladsen. Denne omgaves av større bebyggelse, paa n. v. side av byens kirke Trinitatiskirken, som brændte i 1686 og da blev flyttet og gjenopbygget utenfor volden ved store voldport som Vor Frelsers Kirke, byens nuværende hovedkirke ved byens nye torv, Stortorvet.

Foruten Trinitatiskirken laa ogsaa byens første Raadhus ved torvet, en 10 × 02 m. stor, 2etages teglstensbygning med høie trappegavler.

Vis a vis denne laa paa torvets tredie side byens mægtigste privathus, borgermester Lauritz Hansens store murede 2 etages bygning ogsaa oprindelig med trappegavler.

De to bygninger som begge har store hvælvede kjældere, Raadhuset smukke krydshvælv, borgermestergaarden tøndehvælv, er bevaret til vor tid.

Ogsaa endel andre bygninger er bevaret fra Christian den 4des tid.

Den væsentlige del av bebyggelsen var smaa træbygninger tiltrods for forbudet mot træbebyggelse.

Den paa modellen angivne bebyggelse er schematisk fremstillet efter gamle karter.

Det er ut fra denne lille kjerne, som kun optok et areal av 180 maal at Christiania i de forløpne 300 aar er vokset til den store by, som nu omfatter 16 000 maal og med et omliggende bymæssig bebygget areal av den dobbelte størrelse.

H. Sinding-Larsen

7. «GARNISONSYKHUSET» RAADHUSGATEN 19

MAAL 1 : 50

Dette er et udmerket eksempel paa en rikmandsgaard fra byens eldste tid med sin hovedbygning av mur omkring forgaarden og bakbygning av bindingsverk omkring staldgaarden.

Murankerne fortæller os at den er bygget i 1626 av raadmand Lauritz Hansen, og det er høist sandsynlig at hele hovedbygningen stammer fra dette aar, men at uttale noget bestemt om dette er umulig førend bygningen blir underkastet en nøiere arkeologisk undersøkelse. Muligens kan trappehuset, som til gaten er mur og til gaarden bindingsverk være en noget senere tilføielse. Det samme gjelder søilerne som understøtter svalgangen. Av gavlerne er den som vender mot Torvet og Nedre Slotsgate i sin tid nedstyrtet og atter opmuret. Altsaa er bare gavlen mot Raadhusgaten oprindelig. Ved nøiere undersøkelse av denne gavl, ser man at den maa ha været forandret og oprindelig været en trappegavl med 3 store trappeavsatser, men da har trappevinkelens kantighet med sikkerhet været nøitralisert gjennem smaa voluter eller lignende indsat i hjørnene. — Det er en saakaldt gotiserende renæssansegavl. Her er specielt en

blanding av den middelalderske, nordtyske forblendarkitektur og den nordeuropæiske renæssansegavl.

Under 2den etage's vinduer har der likesom ved det gamle Raadhus og Raadhusgaten 7 været en frise, som senere er blit avhugget. Karnappet mot Nedre Slotsgate er tat bort. Indkjørselsporten er datert 1782.

Den lange bindingsverksbygning utefter Nedre Slotsgate er ogsaa fra Lauritz Hansens tid. Den borterste halvdel var stald, den andre økonomirum. I 1718 omindredes den helt for Universitetsbiblioteket og for at gi symetri til gatefacaden efterat vinduerne var indsat forlængedes huset vel 1 meter.

Mellembygningen hører ogsaa til den eldste byggeperiode med bryggerhus første og beboelsesrum i anden etage. Antagelig har den oprindelig været helt av bindingsverk, men alt 1769 var første etage av mur. Den blev nedrevet i første halvdel av 1800 aarene. Den lille enetages fløi er antagelig fra slutten av 1600 aarene.

Bakerste del av tomten var tidligere en selvstændig liten gaard, men i 1706 blev den tillagt eiendommen, da vicestatholder Fred. Gabel kjøpte den av Kaj skomaker. Vognremissen og skuret er altsaa fra den tiden. Under skuret var Kaj skomakers hvælvede kjelder.

Haven stammer fra 1751, da generalkrigskommissær Heinz kjøpte denne da avbrændte tomt og anla der en net liten renæssansehave.

Gaarden paa hjørnet av Torvet og Øvre Slotsgate har ogsaa tidligere engang tilhørt garnisonsykhuset. Fra 1709—1718 eiet general Tritschler dem begge.

Fra begyndelsen av 1700 aarene vet vi at hovedbygningen med en sidefløi var av mur og i 2 etager med 2 hvælvede kjeldere samt en bakbygning av bindingsverk beklædt med halvstensmur, ogsaa med en hvælvet kjelder. Paa nordsiden laa en «frugt- og urtehaug» med et lysthus. I slutten av 1700 aarene hadde Hans Kristian Smith geneverbrænderi og svinegaard her og fra denne tid stammer antagelig den gjengivede bygning. I 1824 indrededes Universitetets anatomikammer her og i 1827 blev der ved Øvre Slotsgate bygget et Universitetslaboratorium, som ikke er gjengit.

Alt er konstruert paa grundlag av opmaalinger og undersøkelser av det gjenstaaende, samt opmaalingstegninger fra slutten av 1700 aarene.

8. AKERSGATEN 23

MAAL 1:25

Denne bygning som antagelig er fra 1600 aarene, er det eneste igjenstaaende eksempel paa den tidligere av kongemagten saa misbilligede tømmerbebyggelse i byens centrum. Den er meget karakteristik med sin fremspringende overetage og lave brede vinduer, likesom den svært lave svalgang til gaarden er særdeles interessant. Portalen er fra slutten av 1700 aarene.

I fortsættelsen av gaardsfløien har der ligget endnu en tømmerbygning, som ikke har latt sig rekonstruere.

Bygningen er rekonstruert paa grundlag av opmaalinger og undersøkelser, samt en akvarel av statsraad Helliesen.

9. VOR FRELSERS KIRKE

MAAL 1 : 100

I 1686 hadde byens gamle kirke brændt ned og av hensyn til Fæstningen blev den ikke opbygget paa sin gamle plads ved Torvet, men istedet lagt utenfor voldene.

Kontrakt om kirkens opførelse sluttedes 1694. Entreprenører: Erik Roding, Hans Nilsen, Hans Jørgensen og Erik Larsen. Kirken blev indviet 1697. Byggearbeidet blev ledet av etatsraad Jørgen Wiggers.

Den blev bygget av skiftevis rød og gul sten med blaa hollandsk taksten og den har faat et høist enkelt utstyr, ingen portaler eller vindusindfatning. Arkitekten hadde dog tænkt sig rike barokgavler, og kongens befaling om at de skulde være uten «snurreficia og zirater» synes at komme forsent, saa gavlerne er blit staaende i en ganske ufuldendt stand med sine paa en liten frise i taklisthøide begyndende lisener, som savner nogen arkitektonisk avslutning. Gavlenes egentlige dekoration er Kristian V's kronede navnetræk og forbokstavene i hans valgsprog: «Pietate et justitia» samt byggeaaret 1696. Det kraftige vesttaarn, som blev avsluttet med et simpelt pyramidetak, var nok tænkt utstyrt med spir, likesom den brændte kirke, men pengene strak ikke til.

I første halvdel av 1700 aarene blev kirken pudset og forsynt med lisener og vindusomramninger. I 1800 aarene begyndte man at finde kirken litet værdig Norges hovedstad og resultatet av disse strømninger ser vi i modellen nr. 35.

Rekonstruktionen er foretat paa grundlag av opmaaling og undersøkelser, — en opmaaling av sydfasaden 1837 av arkitekt Linstow samt gamle prospekter og arkivforskning.

10. «COLLETTGAARDEN» KIRKEGATEN 15

MAAL 1 : 50

Ved Karl XII's beleiring 1716 blev den gamle bebyggelse paa tomten ødelagt. Den daværende eier kommerceraad James Collett, som i 1680 aarene indflyttet fra England, lot da — delvis benyttende sig av de gamle murene — opføre det nuværende elegante palæ. I detaljerne, især ved portalen er bygningen sterkt engelsk paavirket, men hører dog helt sammen med vor lokale bygningsstil med sine mest fra Kjøbenhavn hentede motiver.

Gaarden omfatter 2 helt ombyggede gaardsrum, hovedgaard og staldgaard. Hovedbygningen, som er av mur med valmtak og rik konsoltaklist, er for gatefasadernes vedkommende saa vel bevaret at de med lethet kan rekonstrureres. Hovedfacaden, som vender mot Kirkegaten, har et rikt midtparti kronet med en lav gavl. Midtaksen er her merkværdig nok ikke strengt gjennemført. Portalen og midtvinduet er forskjøvet til venstre. Taket prydes med raffinerte takluker og fint skulpterte løver. Mot Toldbodgaten er der et karnap med spids gavl, ogsaa prydet med løver. Ved dette karnap er taklisten brukt som takrende, som i gamle dage var ret almindelig. Det er trolig at bygningen har hat bly-

glasvinduer, da træsprossene (engelske vinduer) ikke synes at ha kommet til byen førend i 1730 aarene. Gaardsrummet, som nu bare har svalgang paa én side, har muligens hat det paa flere. Murverket er her sikkert fra 1600 aarene.

Staldgaarden er helt forandret i 1800 aarene, men paa baksiden ser man den gamle stripede stald med sin utskytende overetage og ualmindelig kraftige bindingsverk. Den er muligens ogsaa fra 1600 aarene.

11. «RAADHUSET» RAADHUSGATEN 7

MAAL 1:50

Bygningen, som bærer bygaaret 1647 og er bygget av landskommissær Garman, var i sin tid byens prægtigste gaard med rike gavler og karnapper. I 1712 blev den konfiskert av Kronen og 1733 forærte Christian VI bygningen til byen fordi den trængte et nyt raadhus istedetfor det gamle og forfaldne oppe ved torvet. I slutten av 1730 aarene blev bygningen grundig restaurert og har efter den tid ikke gjennemgaat nogen større forandring. Det er dette raadhus, som er gjengit i modellen. Fløien mot Dronningens gate har igjen sit bratte tak fra 1600 aarene, gavlen er blit borttat og det er forandret til valmtak. Den andre fløi derimot har den i 1700 aarene almindelige mindre bratte takkonstruktion. Den bratte brandgavlen har en skulpteret kroning med akantusornamentik.

12. «TUGTHUSET» STORGATEN 33

MAAL 1:50

Tugthuset er byens mest monumentale barokbygning. Den blev opført 1737—40, har tykke brudstensmure og et stort helt valmtak. Hovedbygningen til gaten har et bredt midtparti kronet av en kraftig senbarok gavl. Denne gavl, som i sit slags er den eneste vi kjender fra Østlandet, blev alt nedtat 1747.

Gaardpladsens utformning er arkitektonisk meget interessant. Her har arkitekten søkt at gi midtpartiet en saa dominerende og monumental virkning som mulig. Han har derfor mindsket gaardens bredde betragtelig, saa midtpartiet optar den største delen av gaardsfasaden. Det er ogsaa betegnende, at der ikke er lagt nogen vegt paa dører og vinduers placering ved fløienes fasader. Arkitekten har bare søkt at opnaa en kraftig horisontalvirkning gjennem svalgangene, for derigjennem at fremhæve vertikalvirkningen av de høie kirkevinduer og den opskytende gavls monumentale karakter. Dette er et specifik barok træk at forhøie perspektivvirkningen ved kontrastvirkning. Her i byen kjendes ikke noget andet eksempel paa at denne barokkens sans for kraftig perspektivvirkning har faat et saa eklatant uttryk.

Denne strengt arkitektoniske løsning av gaarden brytes av de forskjellige utbygninger paa takene, som paa den anden side betragtelig forhøier den følelse av hygge, der unektelig er det første indtryk man faar, naar man kommer ind paa dette gaardsrum.

Gaarden var tidligere helt indebygget. Paa den fjerde side laa en stor bindingsverksbygning og et par smaa laftebygninger.

En del mindre rekonstruktioner i vindusplaceringen er foretat paa grundlag av hr. M. S. Døderleins opmaaling fra 1769. Malingen av porten støtter sig paa arkivalisk oplysning.

13. KARL DEN XII GATE 28

MAAL 1:25

Dette er igrunden 2 gaarde, den ene indenfor den anden og har tidligere hat forskjellige eiere. Huset er lappet og tilbygget i det uendelige. De rester man ser av tømmerhuser, stuebygning til gaten, stabbur til gaarden er sikkert av høi alder. Svalgangen er yderst interessant og malerisk utformet. Paa en del av uthuset er endnu igjen det gamle bordtak, som det i gamle dage var meget almindelig at tække de enklere huse med.

Den indre gaarden er en høist eiendommelig foreteelse. Den er jo helt indbygget i kvartalet og virker næsten som den var tænkt lukket helt utad. Vinduerne synes at være tilkommet av tilfældighet. Hele bygningen er konsentrert omkring et bitte litet gaardsrum. Her maa man absolut tænke paa et Pompejansk atrium med sit compluvium. Det er ingen gaard, det er et rum med et aapent hul i taket.

14 BROGATEN 6

MAAL 1 : 50

Naar Smaalensbønderne og Oplandsbønderne kom til byen tok de ind i Vaterland, og her fandtes der store gaarde som var belavet paa at ta imot dem og deres kjøretøier. I almindelighet hadde disse saakaldte bondegaarde 2 gaardsrum, akkurat som storgaardene inde i byen. Den ytre gaarden disponerte gaardseieren og i den indre, betydelig større, hadde han staldplads og opi svalgangen smaa logirum, som han leiet ut til bønderne.

Ved Brogaten 6 er alt konsentrert omkring et stort gaardsrum med en liten bakgaard som reserve. — Mot gaten laa der oprindelig en tømmerbygning, hvori gaardeieren bodde, men efter at han i mange aar hadde drevet smughandel med bønderne, fik strøket endelig 1784 handelsrettigheter og nu gik eieren over til at bli regulær handlende og med tiden blev da den lille træbygning for trang for hans store bedrift og han bygget sig en murbygning i første halvdel av 1800 aarene. Svalgangen, som senere blev ombygget og indelukket, er rekonstruert. En senere tilbygning i gaarden er borttat. Den venstre gaardsfløi med spiltaugene har sandsynligvis ogsaa hat svalgang. Endel av bindingsverksvæggene har raatnet og er erstattet med mur, men har latt sig rekonstruere.

Under høire fløi er vognremissen rekonstruert.

15. OSLO LADEGAARD

MAAL 1 : 50

Her laa oprindelig Oslo bispeborg. Den lille runde brønd i haven skriver sig fra middelalderen. Den brede bygning under det høie valmtak er bygget paa bispeborgens gamle kjelderhvælv. Denne del av bygningen opførtes omkring 1725 av generalinde Karen Hausmann, født Toller. Den var ganske symetrisk med 5 vinduer paa hver gavl, malt lyst rødbrun med gul sokkel.

Mellem 1764 og 72 tilbygget stiftamtmand von Storm 2 fløibygninger. Den ene av mur, den anden avpudset bindingsverk, og saa hvitkalker han hele bygningen.

I slutten av 1700 aarene blev gateporten borttat og isteden blev der fra Bispegaten lavet en indkjørsel til gaarden mellem 2 smaa portnerstuer.

Under Storms tid blev ogsaa haven betragtelig utvidet og stod som en av de praktfuldeste barokhaver vi har hat.

Ved hovedbygningen er portalen og gavlen rekonstruert efter Mitter Lunds's prospekt av 1745. Den store marmortrappen efter arkivaliske oplysninger. — Haven er rekonstruert efter kart i geografisk opmaaling av 1770 og Næsser's kart fra ca. 1860. Den firkantede laave (nedrevet 1917) er rekonstruert efter plan-opmaaling av arkitekt Jürgensen og fotografier.

Drivhuset, stammende fra von Storms tid, blev forandret i 1860 aarene (nedrevet 1903) og er rekonstruert efter arkitekt Jürgensens opmaalinger og arkivaliske oplysninger.

Den lange laaven er ogsaa antagelig blit forandret i 1860 aarene, rekonstruert efter Næsser's kart, fotografier og arkivaliske oplysninger.

Paa sidegaarden er markert to bygninger og del av en tredie, som ikke har latt sig rekonstruere. Den med de ni fundamenter maa ha været et stabbur. Bygningen, hvorav endel er markeret var et 69 alen langt og 6 alen bredt skur av bordklædt reisverk med blaa taksten.

16. KRIGSSKOLEN, HJØRNET TOLBODGT. OG DRONNINGENSGT.

MAAL 1:25

Paa denne tomt bygget kansleren Jens Bjelke sin residens i den nyanlagte by. I 1760 blev huset revet og stiftamtmand Casper Herman Storm opførte det nuværende palæ. Professor Wilse nævner i sine Reiseiagtagelser (I s. 152) at denne byens moderneste og smukkeste privatbygning er opført «efter den Smag som hersker i Carl Wiinblads architechniske Ridser». Hvis man gjennemgaar Wiinblads bekjendte bok «Fyratio Wåningshus på Landet», Stockholm 1755, finder man meget rigtig akkurat samme stil, den da herskende franske senbarok, men det er ikke nogen streng kopi, men snarere ganske frit behandlet. Wiinblads huse var jo tegnet for landet og derfor har ogsaa Storms bypalæ blit en sammentrængt landresidens. — Hvis man skal tro major Eckkoffs akvarel av 1824 skal der over og under vinduerne paa fasaderne været dekorert med festoner, hvilket ikke stemmer med den hos Wiinblad herskende smak, men er et motiv som andre samtidige Stockholms-arkitekter gjerne benyttet.

Modellen som er utført i 1901 av modellør J. Tvedt efter arkitekt Jørgen Berners opmaaling er ikke rekonstruert. Monumentet i haven over statsraad Didr. Hegermann reistes i 1841. Tegning av den oprindelige have findes i de Collettske samlinger paa Bymuseet. — Bakbygningerne var tidligere i en etage med mansardtak.

17. VOGNMANDSGATEN 11, HJ. AV PERSGANGEN

MAAL 1:25

Dette har været en liten bolig i Saugbankerne fra anden halvdel av 1700 aarene. Det er et typisk eksempel fra Kristiania; en gammel tømmerstomme blev paabygget med bindingsverk, som til gaten blev git utseende av murhus, hvilket almindelig skedde gjennem at beklæde væggene med en halvstens mur, men her har man nøiet sig med bare at grovpanele tømmervæggen og derpaa pudset.

Den lave hjørnebygning er med sit sikkert formede mansardtak av stor interresse.

18. KONGENS GATE 18, HJØRNET AV PRINSENS GATE

MAAL 1 : 50

Er eksempel paa et jevnt, borgelig hus fra 1700 aarene. Oprindelig stod her 2 gaarde, en større op mot Kongens gate, en mindre nede i Prinsens gate. Den ved Kongens gate liggende del av bygningen er den eldste, og har oprindelig været upudset med synlig bindingsverk og malt paa gammel Kristianiamaner med graat bindingsverk og teglmurene skiftesvis gule og røde. Den til denne inde i gaarden staaende lille fløi, hvis fasader er beklædt med en halvstensmur, hører ogsaa til en eldre bygningsperiode. Forøvrig stod der paa denne del av tomten en to-etages laftebygning til Prinsens gate samt til gaarden en stald av bindingsverk — ogsaa i 2 etager. — Paa den mindre tomten var der en stuebygning til gaten og et par uthuse inde i gaarden, alle laftede i 2 etager. Størsteparten av tomten blev avbrændt ved den store branden 1887 og igjen stod bare de to først beskrevne bygninger. Dr. med. Schminke, som eiet den største gaarden, kjøpte da ogsaa den mindre tomten, og bebygget det hele paa den maate som modellen viser. Fasadene til den lange bygning mot Prinsens gate blev beklædt

med en halv stens mur og pudset, hvilket foranlediget at den igjenstaaende bygning ved Kongens gate ogsaa blev pudset.

For denne bygnings vedkommende fæster man sig ved den enkle fasade med de fint grupperte vinduer.

Rekonstruktionen støtter sig til indgaaende undersøkelser og opmaaling ved husets nedrivning høsten 1923 og arkivstudier.

19. SLAAMOTGANGEN, CHRISTIAN KROGHS GATE 48

MAAL 1 : 25

Dette er en forstadsbebyggelse av mindre sort, nærmer sig sterkt en husmandsplads. — En liten stuebygning av bindingsverk og panelte gavler med et rum og kjøkken. Et litet uthus med tømret fjøs for en ko og bordklædt vedskjul med et utskytende høiloft. — Man forbauses over at man saa langt ut i forstæderne ved en sidegate har latt gaten fremtvinge en slik skjev planform.

20. SJØBOD 42

MAAL 1 : 50

Ved Sadelmakerhullet hadde denne sjøbod sin beliggenhet. De to yderste fløier ned til vandet blev revet 1910, den sidste iaar.

Bygningen var bygget saa ildfast som mulig paa denne tid, hvis man ikke vilde slaa hvælv. Over det tredie av de kraftige bjelkelag blev lagt et 30 cm. tykt lag av ildfast murgrus, paa dette kom atter et kraftig bjelkelag i hvilket takkonstruktionen var festet. Alle døre og luker var av smijern, saa hele naboskapet og bygningens tak skulde kunne avbrænde, men magasinerne (med sine varer) staa urørte.

I 1870—80 aarene blev gaardsrummet helt indelukket med en lav bygning og gavlerne forsynt med vinduer og pudsarkitektur. Bygningen stammer fra omkring 1800 aarene.

Rekonstruktionen er foretat paa grundlag av opmaaling og undersøkelser av det sidst revne, tomtekartet i Opmaalingen og fotografier.

21. SANDAKERVEIEN 44

MAAL 1 : 50

En liten arbeiderbolig fra byens gamle industridistrikt Sagene. Bygningen har som de fleste gamle huse en eldre del av laft (bemerk laftekassen paa den ene gavlen) og en yngre av bindingsverk. Gatevæggen er beklædt med en halv stens mur, ved den andre gavlen er bindingsverket ikke blit indmuret, men bare bordklædt. Det er merkværdig at mansardtaket — ikke engang det øvre takfaldet — er avvalmet. Paa dette findes der dog flere eksempler i Sagene.

22. VAAGEHALS BARKESTAMPE

MAAL 1 : 50

Denne fabrikbygning laa oprindelig paa løkke 210, længere nede ved Akerselven, Vaagehalsen, som var et gammelt sagsted og eiedes i sin tid av justitiarius Lund, † 1691. For en menneskealder siden blev det flyttet til den nuværende plads, nedenfor Beierbroen ved Graah's fabrikker.

Man kan paa bygningen skille ut 2 bygningsperioder under forskjellige takhøider. Eldst er den største bygning, men begge stammer fra omkring 1800 aarene.

23. ENERHAUGSGATEN 4

MAAL 1:25

En to-etages smal bygning, hovedsagelig av pudset bindingsverk med panelte gavler. En del av væggen mot gaarden er dog av graasten. Huset er paa en pudsig maate sammenbygget med et uthus med portrum imellem. Bygningen stammer fra begyndelsen av 1800 aarene.

Hele den lille gaarden med sin miniaturhave opefter en brat fjeldvæg, virker næsten som en fiskerhytte ute i skjærgaarden.

24. HOSPITALSGATEN 10

MAAL 1 : 25

Denne bygning er sikkert sammenbygget av to forskjellige tømmerhuse. Langvæggens lutende taklist og de varierende vindusbredder er eiendommelige. Disse vindusgerikter som har «ører» ikke bare optil, efter gammelt italiensk høirenæssansemønster, men ogsaa nedtil, har været meget almindelig i Kristiania omkring 1800 og frem igjennem aarene. Hellen ovenpaa fortrappen er en gammel gravhelle.

25. ST. HALVARDS GATE 20

MAAL 1:25

En forstadsgaard paa grænsen ut mot landet. Den var tidligere en husmandsplads under bispegaarden. Nu kan den betegnes som en haandverksgaard med bolig for mester og gesel samt verksted.

Alt er enkelt bygget efter landsens skik, med undtagelse av gatefasaden som er symetrisk løst med indgang paa midten og fint utarbeidet. Dette fasadeskema med en brystning i imiteret kvader har været meget almindelig.

26. JUSTITSKROKEN 4

MAAL 1 : 25

Ifølge traditionen skal dette lille træhus oprindelig ha været en offentlig bygning i sammenhæng med Retterstedet, som laa heroppe paa Galgeberget. Det er fra begyndelsen av 1800 aarene. Bygningen har to fremfasader med særdeles fine brystninger i imitert kvader. Staaende profilert vægpanel og i gavlen liggende panel paa forvandring. Paa baksiderne et enkelt panel med loklister, ogsaa i farverne er forskjellen paa bak- og forside markert.

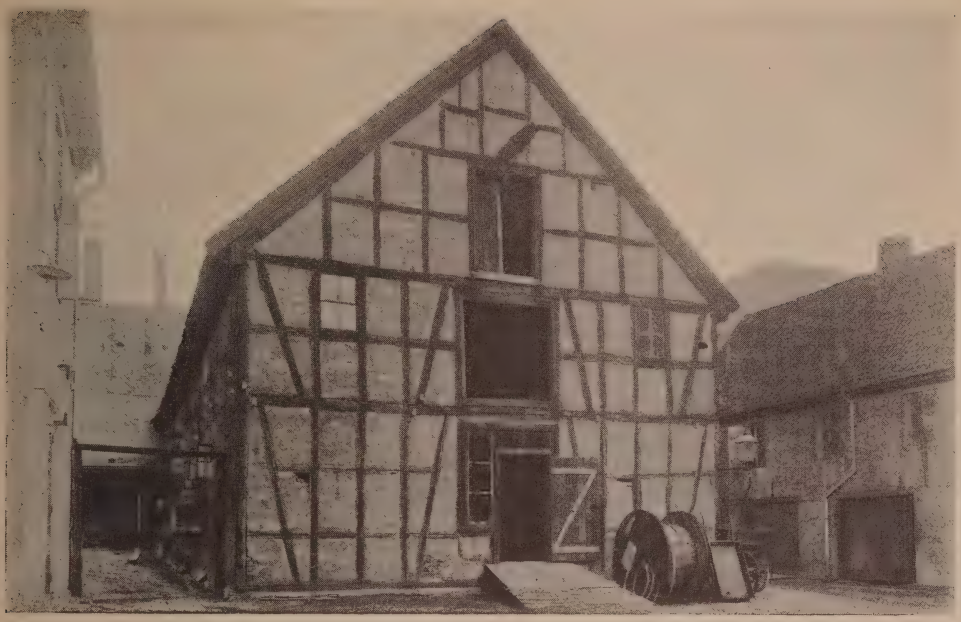

27. KARL JOHANS STALD

MAAL 1 : 50

En to-etages bindingsverks bygning med sadeltak. Hertil en liten en-etages fløi med pulpitertak. I første etage en stor stald indredet i monumental empirestil med søiler og hvælvbuer av træ. Stalden er paa midten delt med en bred forgang, har 12 spiltauger paa hver side. Den laa oprindelig paa den staten tilhørende saakaldte «Glasmagasingaarden», hvor Østbanestationen nu ligger, men blev alt 1851 forflyttet til gaardsrummet ved Raadhusgaten 19. Den disponertes av kongen indtil den kgl. staldbygning ved slottet blev færdigbygget 1858.

28. THOR OLSENS ARKLAAVE PAA SØRENGEN, OSLO

MAAL 1:25

Paa den som almenning tænkte bymark indhegnet byens mægtigste mænd sig store omraader saakaldte «løkker». Disse skulde oprindelig ikke bebygges med beboelseshuse, hvilket forbud man omgik ved at ovenpaa laaven bygge en stor takark med beboelsesrum. Med sin vanlige konservatisme fortsatte Kristianiaborgerne at bygge paa denne maate langt efterat forbudet i slutten av 1600 aarene blev ophævet. Denne arklaave er bygget saa sent som 1825, og er ogsaa en meget utviklet type paa en arklaave.

Foruten laaven med sin ark og bakenfor liggende stald og fjøs gaar langsefter hele bakvæggen en keglebane med et utskytende spillehus. Man lægger merke til at alt som tilhører «bondestellet» er grovt panelt og alt som tilhører «villaen» er glatpanelt.

Hovedtrappen gaar op fra laaven, som ogsaa er glatpanelt og kjøkkentrappen fra fjøset. Kjøkkenet ligger i den skjemmende sideark paa baksiden.

Laaven, stalden og fjøset er av tømmer, keglebanen av reisverk og spillehuset av bindingsverk, alt forsynet med træpanel.

29. SLOTTET

Slottet paabegyndtes 1822, men blev avbrudt 1827, da de bevilgede penger var opbrukt. Arbeidet paabegyndtes atter 1834, men da efter en meget redusert plan. To mot byen utskytende fløier var sløifet, men istedet opførtes hovedbygningen i tre etager. Bygningen var færdig 1845, men da med et ubetydelig midtparti og et spidst valmtak. Man satte straks igang forbedringsarbeide, hvilket bestod i opførelsen av det monumentale midtparti og ombygning av taket.

Arkitekten var Hans Ditlev Frantz Linstow, men ogsaa kongen, Karl Johan, deler æren med ham især angaaende beliggenheten.

Modellen, er fra slottets bygningstid.

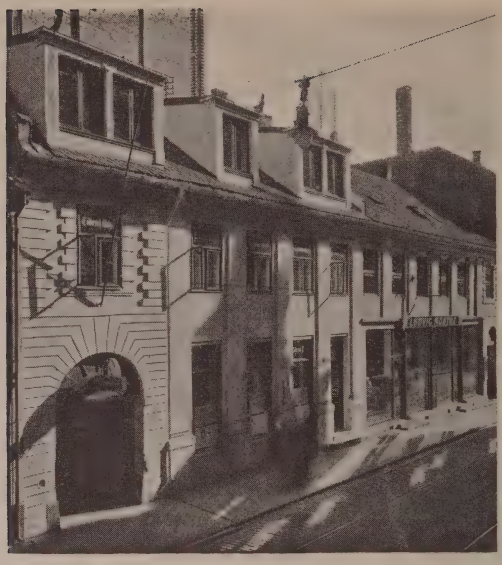

30. AKERSGATEN 32 OG 34

MAAL 1 : 50

Disse gaarde byggedes ifølge brandtaksationerne 1822 av murmester Kine, men 1824 gik nr. 32 over til kaptein, senere oberst, Møller og nr. 34 til auditør, senere raadmand, Floch.

Hvem som har været arkitekt for disse gaarde med de fornemme klassiske fasader og kraftige paladiske pilastrer kjendes ikke. Det er jo mulig det kan være slotsintendant Linstow, som just samme aar begyndte at bygge slottet.

Bygningerne er i de senere aar blit ganske ødelagt.

31. BØRSEN

MAAL 1 : 50

Opførtes i 1827 i pudset mur efter tegning av arkitekt Grosch for det 1818 stiftede Børsselskap. Byens repræsentantskap holdt her møter mellem 1837—1880. Forandringer gjordes i 1857 av arkitekt Holtermann, i 1886 av arkitekt G. A. Bull og saa en stor tilbygning i 1909 av arkitekt Carl Michalsen.

Rekonstruktionen er foretat paa grundlag av opmaalinger av arkitekt C. Witt 1907, en litografi av G. L. Fehr (Universitetsbiblioteket) og fotografier.

32. BERVENS LØKKE (OBSERVATORIEGATEN 2)

MAAL 1 : 50

Byggedes 1829 av arkitekt Grosch for høiesteretsadvokat, siden statsraad Hans Chr. Petersen. — En regelbunden hovedbygning av pudset mur med resaliter baade paa forsiden og baksiden. Hertil lave huser av bindingsverk rundt en brolagt gaard. Der er brukt flat taksten, sandsynligvis fra Asak Teglbruk i Sørum, Romerike, s. k. Asaksten, paa hovedbygningen sort glasert, paa sidebygningerne rød.

33. KRISTIANIA TEATER

MAAL 1 : 50

Det lille teater som Strömberg hadde bygget i Teatergaten 1827 blev ikke gammelt. Alt 1835 brændte det ned, men interessen var vakt og Henrik Wergelands by maatte ha et teater. Sterke kræfter satte sig straks igang for at faa opført et nyt, solidere og værdigere teater. — Tidens to store arkitekter Linstow og Grosch konkurrerte om opgaven. Grosch i samarbeide med bygmester Seidelin gik av med seiren. Ved utførelsen samarbeidet Grosch med teatermaler Troels Lund. 1837 stod teatret færdig paa Bankpladsen. Det er utført i pudset mur.

Her har Grosch forlatt sin læremester L. F. Hansens tunge nyklassisme og nærmer sig en lettere italiensk renæssanse for om et par aar helt at gaa over i romantikken, som vi ser i model nr. 35.

1877 blev teatret sterkt ramponeret av brand, men blir atter istandsat, for igjen i 1899 at bli nedrevet.

Rekonstruktionen er foretat paa grundlag av tomtekartet i Opmaalingsverket, fotografier og elskværdige oplysninger av teatermaler Wang.

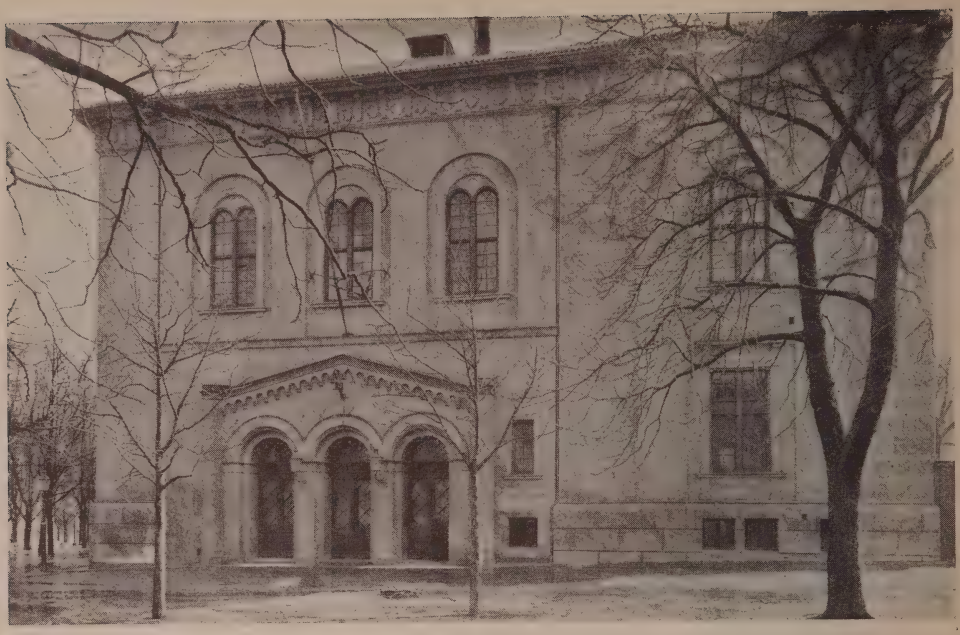

34. LOGEBYGNINGEN, GREV WEDELS PLASS 2

MAAL 1 : 50

Byggedes 1837 til byens festivitetslokale og ordenslokale for Frimurerlogen. Er utført i pudset mur. Forandringer er foretat 1883, 1900 og 1904.

Bygningen, som først var planlagt betydelig mindre (disse planer er utgit i tryk), opførtes av bygmester Seidelin i samraad med arkitekt Heinrich Ernst Schirmer. Man ser her det første gryende spir til romantiken. — Er rekonstruert paa grundlag av opmaalinger av arkitekt Nordan 1873.

35 A. VOR FRELSERS KIRKE

MAAL 1 : 100

Byens gamle kirke av 1696, som vi ser i model no. 9 blev 1849—50 grundig restaurert. Forslag til ombygning var utarbeidet av arkitekt Grosch og en anonym forfatter, men arbeidet blev overlatt til den hamburgske arkitekt Alexis de Chateauneuf. Det avgjort vigtigste ved denne restaurering er det praktfulde barokspir, som nu kroner taarnet. Videre blev portalerne og trappetaarnet ved kongestolen nybygget samt gavlene ombygget og dertil kom den lille sirlige takrytter. Desuten blev murpudsen atter borttat.

35 B. BASARENE. BRANDVAKTEN

MAAL 1 : 100

Kirkens kraftige vertikalvirkning fremhæves paa en udmerket maate av de bakom den i en halvcirkel løpende lave basarhaller.

Første del av basarerne mot Karl Johans gate og endel av Dronningens gate byggedes 1840. I 1846 blev de fuldført endog helt op til Storgaten med en ekstrabevilgning til monumental utformning ved Storgatens fond. Brandvakten blev bygget 1855 og den indre cirkel 1858. Materialet er upudset rød tegl. Ved de 2 første byggeperioder er detaljerne gotiserende og støpt i Zink, ved de to senere er der anvendt granit med romanske motiver.

Bygningen opførtes efter tegning av arkitekt Grosch, som paa en usedvanlig dygtig og smidig maate behandlet det vanskelige terræng.

Fontænen ved Brandvakten blev 1860 skjænket av det engelske selskap som leverte rørene til byens nye vandledning. Den er senere blit flyttet til Youngstorvet.

36. MØLLERGATENS ARBEIDERBOLIG, NEDRE HAMMERSBORGGATEN 11

MAAL 1:50

Dette er den første av en serie arbeiderboliger, som byggedes av det av politimester og kammerherre Chr. von Munthe av Morgenstierne startede selskap, og var ogsaa det første som blev gjort for at forbedre boligforholdene hos de mindre bemidlede, og har som saadan spillet en stor rolle her i byen. Bygningen indeholder 6 leiligheter paa to rum og kjøkken samt 36 paa et rum og kjøkken. I gaardsbygningen er bryggerhus med tørreloft og baderum.

Opførtes 1851 efter tegning av arkitekt Holtermann. Den er utført i upudset mur.

37. HOVEDBANENS STATIONSBYGNING

MAAL 1:50

En lang, smal bygning, med en overdækket toghal, bygget 1854 i rød mursten. Den er bygget av arkitekterne Schirmer og von Hanno, som her har forlatt middelalderen som de almindelig arbeidet i. Motiverne er nærmest hentet fra den hollandske renæssanse. Buegangen blev igjenmuret 1866 og da den nye jernbanestation byggedes 1882 blev toghallen og gavlen mot torvet revet. Man lægger merke til klokken oppe i gavlen mot torvet, som høit og tydelig tilkjendegav togenes avgang.

Bygningen rekonstruert paa grundlag av en fasadetegning fra 1866 ved igjenmuringen av buegangene av arkitekt von Hanno, litografi av Tønsberg samt fotografier.

38. WERGELANDSVEIEN 21

MAAL 1:50

En privatbygning — mellemting mellem leiegaard og villa — som er saa almindelig her i byen. Det er opført efter tegning av arkitekt Jacob Wilhelm Nordan 1866 for snekkermester Abrahamsen.

Denne fint detaljerte og vel avveiede bygning er utført i puds og bygger paa renæssanseformer. Beklagelig er dog at taklisten mangler den fornødne kraft for at staa godt i forholdene.

39. AKERSHUS

MAAL 1 : 100

Slottet som det saa ut før restaurationsarbeidet begyndte i 1905.
Romeriktaarnets taarnhat er fra ca. 1810.
Nordfløiens gavler fra ca. 1840.

ARNO BERG

DEN NYE BY

HAAKON VII

KRISTIANIA IDAG

AV BY-ARKITEKT HARALD AARS

NAAR man studerer gatenettets utvikling og bebyggelsens vekst i Kristiania i de sidste femti aar, vil man bli slaat av hvor planløst og tilfældig veksten er foregaat. Siden Linstow med genialt grep forbandt kongeboligen med Christian den IVdes gamle militærby og anla et net av radielle og koncentriske gater og pladser med Carl Johans gate som den alt dominerende midtakse, har for en stor del tilfældet faat raade. Bebyggelsen har faat ordne sig som den bedst kunde indenfor rammen av de gamle færdselsveier ind til byen, veier som i umindelige tider har fulgt eiendomsgrænsene i Akersdalen — Drammensveien, Frognerveien, Bogstadveien, Pilestrædet, Ullevaalsveien, Gjetemyrsveien, Maridalsveien, Sandakerveien, Trondhjemsveien, Strømsveien, Ryenbergveien og Grønland. Derfor er storbyens stigende krav til gode tverforbindelser til en viss grad negligeret, en feil, som ikke mindst træder i øinene ved den maate, hvorpaa sporveisnettet har utviklet sig.

Ofte var det enkeltmænds initiativ som blev bestemmende for en bydels anlæg, f. eks. Grünerløkken ved Thorvald Meyer, Balkeby, Frølichbyen, Homansbyen, Victoria Terrasse ved Peter Petersen o. s. v. Undertiden fik gatenettet ogsaa lempe sig efter placeringen av de store offentlige anlæg. Vi ser saaledes hvorledes Rikshospitalet har lagt en klam haand over alle kvartalene nord for St. Olavs gate. Nogen planmæssig regulering av de tilgrænsende strøk i forbindelse med disse anlæg under hensyn til terrængets formation og de arkitektoniske muligheter merker man mindre til. Men med alt dette, med alle disse brøst, som til utrængsmaal blir fremholdt, har Kristiania bevaret noget friskt, oprindelig og naturlig, som i allefald for os Kristianiafolk har sin egen hjemlige charme. Kristianias ansigt er trods alt ikke stivnet i grimacer, det er endnu mykt og ungt, skiftende i uttrykket efter øieblikkets stemning, og det strupetak, som jernbanen har tat langs Frognerkilen, faar vi haabe fremtiden vil fri byen for.

Det der mere end noget andet vil komme til at sætte sit præg paa

OPMAALINGSVÆSENETS KART AV 1921

det vordende Kristiania — Oslo — blir havebybevægelsen, den organiserte egnehjemsbebyggelse. Det første tiltak i denne retning er den vakre lille Ekeberg Egne-Hjem-koloni, opført efter tegninger av *Morgenstierne & Eide* efter initiativ af borgermester *Arctander* og med de engelske havebyer som mønster.

I Kristiania kommunes storstilede anlæg Ullevaal haveby, som i første række skylder advokat *Gustav Heibergs* energiske arbeide sin tilblivelse, er den samme tanke ført ut i virkelig europæiske dimensjoner. Ullevaal haveby staar baade hvad regulering og arkitektur angaar paa høide med det bedste som har været gjort i Europa av den sort, tærrengets formation, karakteristiske detaljer i landskapet som gamle trær o. l., alt er her utnyttet med kunstnerisk sikkert blik for helheten, og hvad beliggenhet og utsigt angaar, overgaaes Ullevaal neppe av nogen haveby i verden. Anlæggets ledende arkitekt har været boligdirektør *Hals,* efterat arkitekt *Oscar Hoff* hadde seiret i reguleringskonkurrancen. I Ullevaal har vi faat en prøve paa hvad der kan gjøres ut av de enestaaende betingelser som Akersdalen byr, naar den skal lægges under bymæssig kultur.

Men ikke alle kan bo i eneboliger med have. Det løser ikke storbyens boligproblem. Der maa bygges huser med leiligheter i flere etager. Og ogsaa paa dette omraade har Kristiania nu en række anlæg som hævder sig med ære: «Rosenhof», opført før krigen efter tegninger av *Morgenstierne & Eide,* «Linderen» (arkitekter: *Hals, Coll* og *Linthoe*), «Lille Tøien» (arkitekt *Poulsson*) og ikke mindst den bydel som nu nærmer sig sin fuldførelse paa «Torshaug» og «Søndre Aasen» under ledelse av boligdirektør *Hals.* Beplantete anlæg, aapne, tiltalende gaardsrum, brede gater og velregulerte pladser gjør denne by i byen til et ideelt opholdssted for den del av befolkningen som er nødt til at bo i leiligheter over hinanden. Arkitekturen er enkel og sund med god materialbehandling og vakre forhold. Ikke mindre vellykket er bebyggelsen paa «Jessenløkken», hvor kontorfunktionærernes byggeselskap (arkitekt *Coll*) og Jessenløkkens boligselskap (arkitekt *Hals*) har opført en række store bygninger som med sin vakre arkitektur, der anslaar tonen fra den gamle Kristianiabebyggelse, har sat sit præg paa denne bydel.

Alle disse boligbyg har graa puds og røde taksten, og ser man byen fra sjøsiden, er det paafaldende hvor de røde takflater liver op i bybilledet og har forandret dets karakter. De gir byen et muntrere og venligere drag end den før hadde — det er som om de symboliserer de lysere livsvilkaar, frigjørelsen fra bakgaardenes og sidefløienes mørke tidsalder.

Der er i det hele tat i de sidste menneskealdre gjort overordentlig meget for indbyggernes trivsel og velvære. Vandbassinerne paa Kampen og St. Hanshaugen er blit centrer i vakre parkanlæg, Stensparken, Bjølsen park og Frogner er lagt under kultur, Graabeinsletten er forvandlet fra at være en ørken med pukstenshauger til en nydelig liten park, haven foran Bodsfængslet er aapnet for publikum, og lekepladser for barn er spredt omkring. De ældre anlæg som Birkelunden og Skillebæk er ikke til at kjende igjen efterat Parkvæsenet har omformet dem til vakre blomsteranlæg. Idrætspladser er anlagt paa Stadion, Bislet og Dælenengen. Byen har stelt godt med sine «lunger».

* * *

Hvad det nyere Kristianias arkitektur angaar, saa gjenspeiler den de skiftende smaksretninger i Europa under samme tidsrum og ikke mindst i Tyskland. Størsteparten av vore arkitekter fik sin utdannelse ved de tyske høiskoler — vi hadde jo ingen selv — og det er derfor naturlig at skolene i Hannover og Berlin ogsaa kom til at præge Kristiania. Paa kirkebygningens omraade blev den Otzenske gotik fremtrædende, f. eks. Uranienborg kirke *(B. Lange)*, Sagene kirke *(Chr. Fürst)* og Paulus kirke *(Henr. Bull)*. «*Backsteinbau*» trængte ogsaa igjennem i skolene, f. eks. Bolteløkken, Foss og Lilleborg (stadsarkitekt *Holm Munthe*), Vaalerengen *(Due)*, Vahl *(Harald Olsen)* og Grünerløkken *(Nissen)*. En av de fineste bygninger vi eier, fra en noget tidligere tid, er Nationalgalleriet *(Adolf Schirmer)*, opført av en vakker rød teglsten med arkitekturdele i huggen sten i italiensk renæssance. Denne noble og værdige bygning kom desværre ikke til at øve nogen indflydelse paa den fortsatte utbygning av Tullinløkken.

I det sidste decennium av forrige aarhundrede blev der opført en række store offentlige og halvoffentlige monumentalbygninger, som i ikke liten grad har bidraget til at gi byen dens præg, saaledes National-

teatret *(Henr. Bull)*, Justisbygningen *(H. Sparre)*, Frimurerlogen *(Henrik Nissen)*, Mogens Thorsens stiftelse *(Henr. Bull)* og Haandverks- og Kunstindustriskolen og Kunstindustrimuseet *(Bredo Greve)*, bygverk som alle i sig selv er talentfuldt gjennemført og karakteristiske for den tid, hvori de opførtes. Naar de tildels i saa liten grad tar hensyn til sine omgivelser — i materialvalg og formsprog — saa er det noget som ikke rammer den enkelte arkitekt, men tidsaanden i sin almindelighet.

I slutten av 80-aarene hadde *Holm Munthe* forsøkt at tillempe stavkirkearkitekturen med dens drageornamentik paa det moderne liv. For træbygningenes vedkommende blev han skaperen av en hel stilart som senere har faat navn av «Holmenkolstilen». Indenfor byens grænser er den repræsenteret ved restaurationsbygningen paa St. Hanshaugen og flere villaer. Denne stilbevægelse var utslag av en national bølge, som vel maa sies at være en refleks av tilsvarende strømninger i Det tyske rike under den store opblomstringstid. Men de gamle trækonstruktioner og drageornamenter lot sig ikke indarbeide i stenarkitekturen. Vi ser talentfulde forsøk paa at gjenoplive dragen og de normanniske ornamenter — i forbindelse med renæssanceformer ved Christiania Sparebank *(Henrik Nissen)* og med antydning til «Jugendstil» i Historisk museum *(Henr. Bull)*, og Regjeringsbygningen. Men den trang til virkelig fordypelse i det nationale som disse bestræbelser var utslag av blev ført ind i sundere baner ved *Herm. M. Schirmers* virksomhet som lærer ved Kunst- og Haandverksskolen. De studieturer som han ledet med sine elever opover i dalene fik grundlæggende betydning for den næste generation av arkitekter, og naar der senere er arbeidet bevisst mot det maal at utvikle en moderne norsk arkitektur, saa skyldes det ikke mindst Herman Schirmer. Han hadde en urokkelig tro paa at vor træbygningsskik som den indtil fuldkommenhet er utformet i laft og stav skulde bli det solide utgangspunkt for en norsk stenarkitektur paa samme maate som Partenon er sprunget frem av de gamle trætempler. Et holdepunkt for disse sine synsmaater mente han at se i den normanniske arkitektur, navnlig saadan som den hadde utviklet sig i England, og paa hans tilskyndelse begyndte derfor en hel del av de unge arkitekter at søke sin utdannelse i dette land. Allerede i slutten av 90-aarene sporer man virk-

ningen av det forandrede syn i flere av de største forretningsgaarder, f. eks. Carl Johans gate 2 *(Henrik Nissen),* Stortingsgaten 4 og Grænsen 16 *(Kristen Rivertz),* og i den første av de 3 nye kirker som skulde bygges, nemlig Vaalerengen *(Sinding-Larsen).* Det som først og fremst karakteriserer denne periodes bygninger er en sund og god materialanvendelse, og da helst huggen sten. Vaalerengens kirke er saaledes opført av huggen sten like til toppen av spiret. Fagerborg og Frogner kirker som er opført nogen aar senere (resp. *Schytte-Berg* og *Næss*) er ogsaa bygget av huggen sten. Kravet om en rationel og samtidig billig anvendelse av huggen sten i facaderne har med stor energi været fastholdt av Sinding-Larsen, som baade ved museumsanlægget paa Tøien og ved Universitetsbiblioteket har benyttet «Grorudgranit». I det hele tat præges det første decennium av dette aarhundrede av nøkterhet og konstruktiv fasthet. Der sætter ind en viss resignation efterat alle de historiske stilarter efter tur hadde været prøvet i det 19de aarhundrede, men litt efter litt trænger der en norskere tone igiennem, den vinder terræng og tar sin faste plads i orkesteret. Hvad der ikke mindst har bidradd hertil er at en kreds begavede unge arkitekter søkte sin utdannelse i Stockholm. Intet andet sted kunde de bedre end der fornemme traditionens og den gode gamle kulturs betydning for bygningskunsten, og den fortrinlige paavirkning som de derinde fik i sine unge aar under ledelse av mænd som Clason, Lallerstedt, Westman og Östberg kan ikke vurderes høit nok.

En hel del av det nye Kristianias monumentalbygninger er opført efter tegninger av denne retnings mænd, saaledes Amerikalinjens bygning og Sjømandsskolen, begge av *Bjercke & Eliassen,* Posthuset av *R. E. Jacobsen,* Det forenede Dampskibsselskaps bygning av *Magnus Poulsson* og Telegrafbygningen av *Arneberg og Poulsson.* Selv om man i detaljene nok undertiden vel sterkt merker det svenske element, har man dog ved disse personlige bygverk en utpræget følelse av norsk opfatning og norsk lynne, hvor indbyrdes forskjellige de end er, men forøvrig ligger disse bygninger saa nær op til vor egen tid at det endnu ikke er mulig at sætte dem paa deres rette plads i arkitekturens historie. Til denne gruppe hører ogsaa nybygningen for Det Deichmanske bibliotek

paa Hammersborg, som dog endnu kun befinder sig paa projekteringens standpunkt (arkitekt *Reiersen*). Den gamle forstad Hammersborg er under forvandlingens tegn. Den saakaldte Skjæringsgate, som skal forbinde de østre og vestre bydele fra Teatergaten til Brogaten, er under utførelse, og i forbindelse med den er de tilstøtende strøk omreguleret. Om nogen aar vil dette parti gjenopstaa som et av de mest monumentale i vor by med Deichmanskes rolige, lyse façade som bakgrund for Trefoldighetskirken og med den svenske kirkes myndige masser som det centrale parti omkring det nye Hammersborg torv (professor *Wahlman*). Her vil muligens ogsaa «Folketeatret» faa sin plads, paa tomten mellem Skjæringsgaten og Regjeringsbygningen.

Den omstændighet at de norske arkitekter tidligere altid var henvist til at søke sin utdannelse utenfor landets grænser har nødvendigvis medført en viss grad av uensartethet og uro i de arkitektoniske bestræbelser. Det blev for meget spredt fægtning, individualismen fik for stort raaderum, arkitektene blev som sammenbragte barn uten hjemmets faste grundvold. Efterat Norge i 1910 har faat sin egen høiskole er dette blit anderledes. Den sammenslipning som de unge mennesker her faar under studieaarene vil lette dem arbeidet mot det fælles maal, og man kan allerede nu merke hvorledes de rykker frem i sluttet falanx. Dog denne higen mot kollektivisme ligger i første række i tiden. Den staar overalt i klassicismens tegn, og dennes fordring til individets underordning under det hele sætter ogsaa sit præg paa det yngste kuld av arkitekter hos os. Derav vil sikkert meget godt vindes, selv om det for en tid ser ut som om utviklingen skulde være skruet hundrede aar tilbake.

Det mest fremtrædende eksempel paa denne nye klassicisme er *Lorentz Rees* Vigelands museum, hvis façader er opført av en gylden, varm, haandbanket mursten med spækkete fuger, og hvis taker og lanterne er tækket med kobber. Projektet for Kristiania kommunes rensestation paa Fæstningspladsen, hvis arkitekter er *Blakstad og Munthe-Kaas* er holdt i «militærstil» fra 20-aarene i forrige aarhundrede.

* * *

Lar man blikket gli tilbake gjennem de sidste femti aar, vil man se at Kristiania har forandret sig i en uhyre grad. Der er bygget en im-

ponerende mængde offentlige anlæg og heller ikke det private initiativ har ligget stille. Og selv om der ikke kan pekes paa de store omskapende nyreguleringer, er der dog fra aar til aar ogsaa paa dette omraade utrettet adskillig.

Men den største forandring vil bybilledet undergaa ved gjennemførelsen av Raadhusreguleringen. Den gamle forstad Piperviken med dens daarlige bebyggelse vil forsvinde og isteden vil man faa brede, monumentale gateløp, som aapner fra Eidsvolds plads og Studenterlunden mot sjøen, og her vil byens vakreste pladser gruppere sig omkring Raadhusets vældige krop og taarn (arkitekterne *Arneberg og Poulsson*). Denne stort tænkte regulering, hvis initiativ skyldes advokat *Hieronymus Heyerdahl*, der ogsaa er Raadhusets far, er uten sammenligning det største tiltak i byplanemæssig henseende i vor by siden Linstows dager, og gjennemførelsen av denne plan vil tilføre «Oslo» skjønhetsværdier av høieste rang.

HARALD AARS

KRISTIANIA · OSLO

Avdelingens leder:

ARKITEKT ARNO BERG

i samarbeide med ARKITEKT EIVIND MOESTUE

Malere:

SVERRE PETTERSEN — ROLF KLEMETSRUD

CHR. HANSEN — CHARLES W. STRØM

40. LOVISENBERG KIRKE

TEGLSTEN OG GRANIT, 1910—12

ARKITEKT HARALD AARS

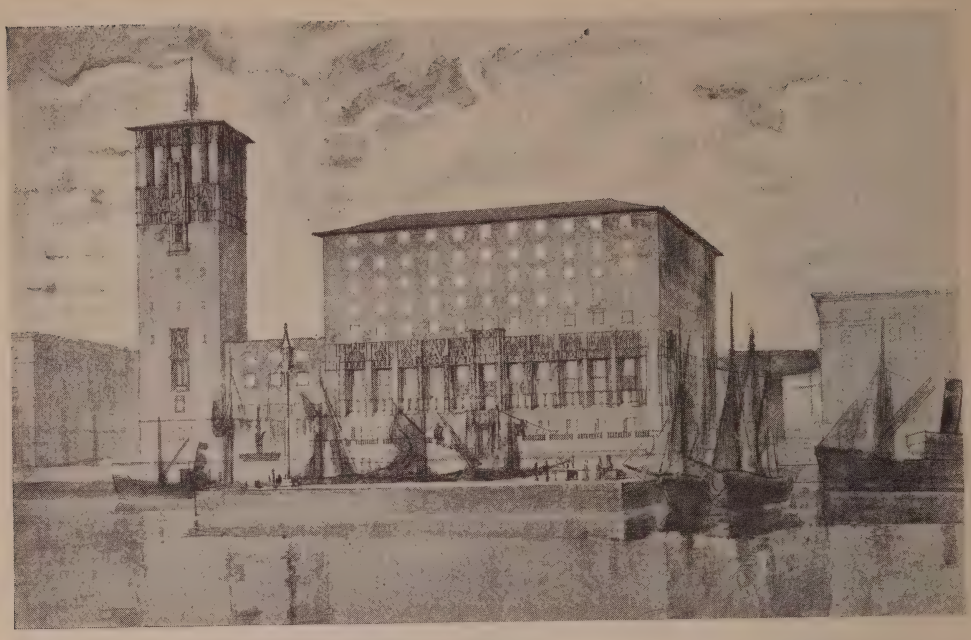

41. KRISTIANIA NYE RAADHUS

ARKITEKTERNE ARNSTEIN ARNEBERG OG MAGNUS POULSSON

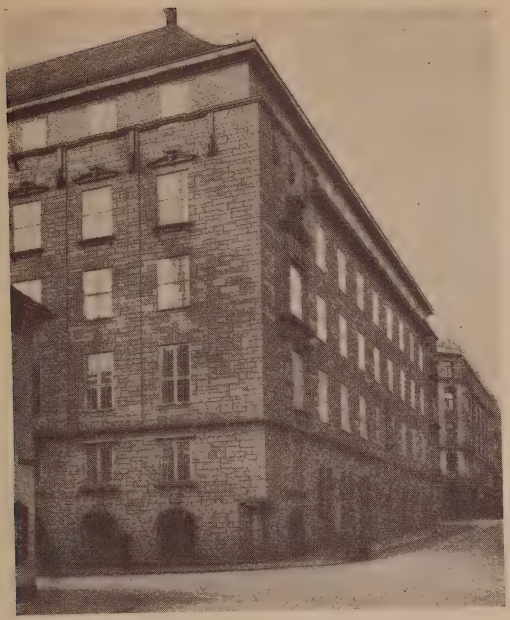

42. TELEGRAFBYGNINGEN

LABRADOR, 1917—24

ARKITEKTERNE ARNSTEIN ARNEBERG OG MAGNUS POULSSON

43. SKØYEN TRANSFORMATORSTATION

PUDSET TEGLSTEN, 1921—22

ARKITEKT THV. ASTRUP

44. DR. HUITFELDTS VILLA

PUDSET TEGLSTEN, 1915—16

ARKITEKT THV. ASTRUP

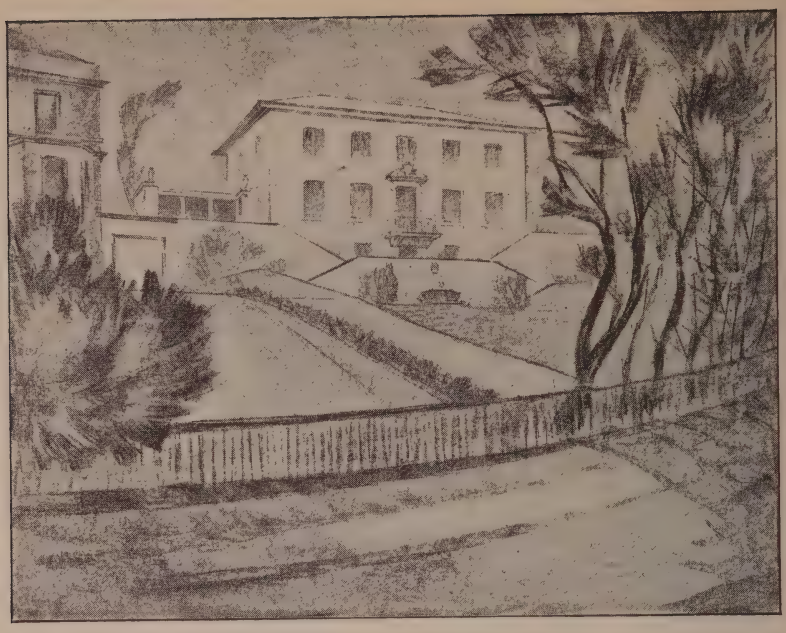

45. FRITHJOF LARSENS VILLA

PUDSET TEGLSTEN, 1924—

ARKITEKTERNE LARS BACKER OG OLE ØVERGAARD

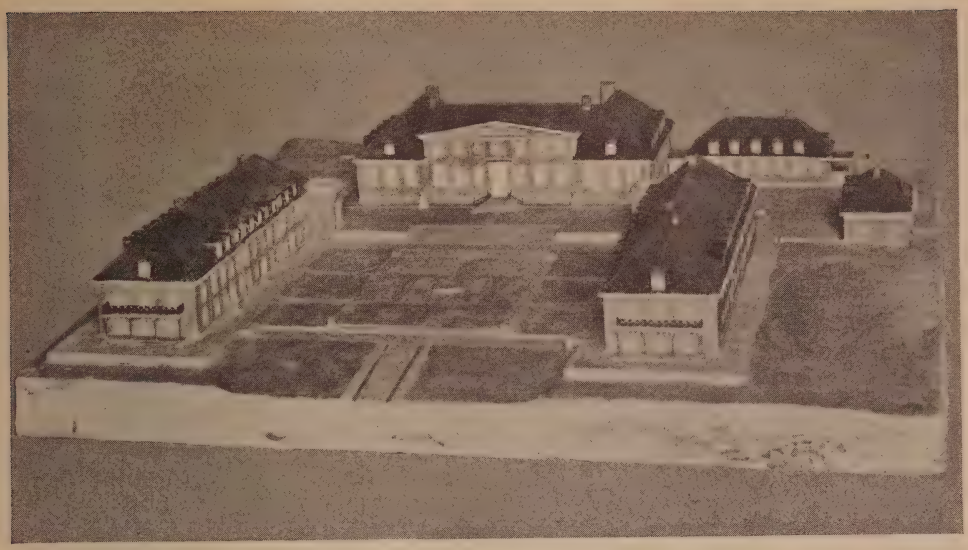

46. STUDENTERHJEMMET PAA BLINDERN

PUDSET TEGLSTEN, 1924—

ARKITEKT NICOLAI BEER

47. TRANSFORMATORSTATION PAA SMEDSTAD

SLEMMET TEGLSTEN OG GRANIT, 1921

ARKITEKTERNE BERNER & BERNER

48. DEN NORSKE AMERIKALINJE

PUDSET TEGLSTEN OG GRANIT, 1916—19

ARKITEKTERNE ANDR. H. BJERCKE OG GEORG ELIASSEN

49. SJØMANDSSKOLEN

PUDSET TEGLSTEN OG GRANIT, 1913—17

ARKITEKTERNE ANDR. H. BJERCKE OG GEORG ELIASSEN

50. ILA SKOLE

PUDSET TEGLSTEN, 1914—15

BYARKITEKTENS KONTOR (STADSARKITEKT B. LANGE)

51. HERSLEBS SKOLE

PUDSET TEGLSTEN, 1921—22

BYARKITEKTENS KONTOR

52. HANDELSBYGNINGEN

PUDSET TEGLSTEN, 1918—20

ARKITEKT NIELS W. GRIMNES †

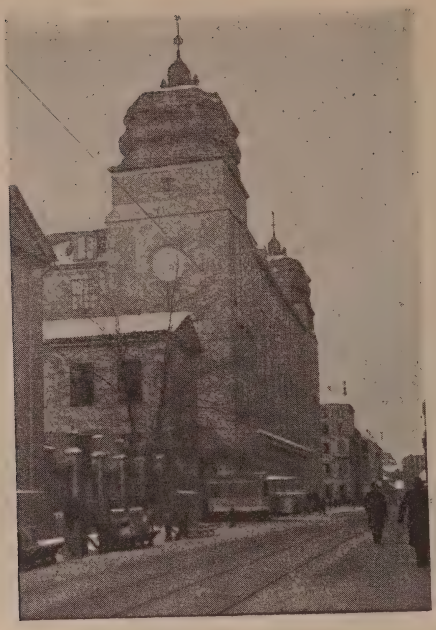

53. KRISTIANIA POSTHUS

PUDSET TEGLSTEN OG GRANIT, 1914—24

ARKITEKT R. E. JACOBSEN

54. MARKUS KIRKE

STENSKURET TEGL, 1924—

ARKITEKT SVERRE KNUDSEN

55. HAMMERSBORGS REGULERING

ARKITEKTERNE KRISTOFFER LANGE, GEORG ELIASSEN OG ANDR. H. BJERCKE I SAMARBEIDE MED KRISTIANIA REGULERINGVÆSEN

1924

56. TORVGATENS BAD

PUDSET BETON, 1924

ARKITEKTERNE MORGENSTIERNE OG EIDE

57. DEN NYE TOLDBOD

SLEMMET TEGLSTEN, 1921—24

ARKITEKTFIRMAET NIELSEN & SUND, FACADER

ARKITEKT HENRY BUCHER, PLANER

58. ØSTKANTSYKEHUSET

FORSLAG 1923

REGULERINGSCHEFEN I AKER, AUG. NIELSEN, REGULERINGSCHEFEN I KRISTIANIA, NIELS JACOBSEN, ASSISTANCE AV ARKITEKT LJUNGGREN

59. GROSSERER JOHAN JOHANNSONS VILLA

PUDSET TEGLSTEN, 1924—

ARKITEKT HENRIK NISSEN

60. «FRAM»

DET NORSKE LIVSFORSIKRINGSSELSKAP A.S

SLEMMET TEGLSTEN OG LABRADOR, 1922—

ARKITEKT MAGNUS POULSSON

61. DET FORENEDE DAMPSKIBS SELSKAB

SLEMMET TEGLSTEN OG LABRADOR, 1917—19

ARKITEKT MAGNUS POULSSON

62. VIGELANDS MUSEUM

TEGLSTEN, 1922—

ARKITEKT LORENTZ REE

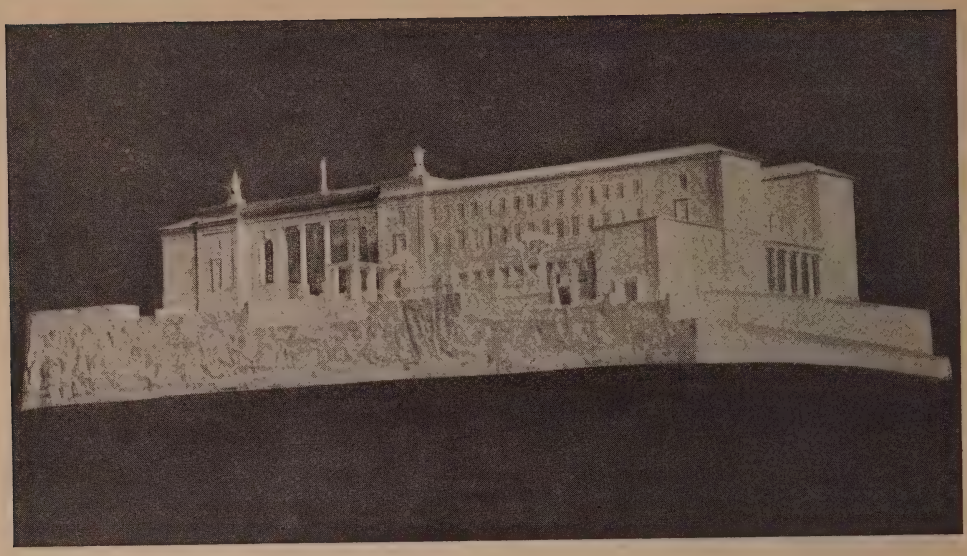

63. DEICHMANSKE BIBLIOTEK

GRANIT, 1922—

ARKITEKT NIELS REIERSEN

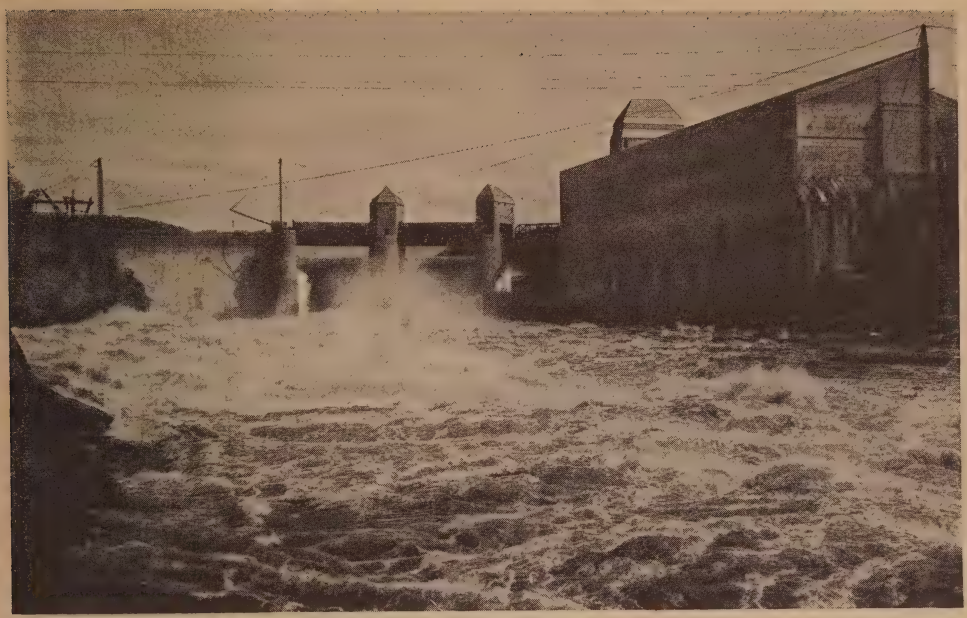

64. MØRKFOS—SOLBERGFOSANLÆGGET

BETON, 1916—1924

PLANLAGT AV SOLBERGFOSKONTORET,

CHEF OVERINGENIØR JOHAN W. SOHLBERG

65. FREIA CHOCOLADEFABRIK

OMBYGNING OG UTVIDELSE, HAANDBANKET TEGLSTEN

ARKITEKT O. SVERRE

66. DEN NORSKE CREDITBANK

PUDSET MUR, 1924—

ARKITEKT KR. BIONG

67. CENTRALBANKEN FOR NORGE

GUL SANDSTEN, 1902

ARKITEKT WALDEMAR HANSTEEN †

EYVIND MOESTUE

DEN KOMMUNALE BOLIGBEBYGGELSE

AV BOLIGDIREKTØR HARALD HALS

Det økonomiske krach omkring 1900 hadde for en stor del sin grund i overproduktion paa boligomraadet. Det fulgtes derfor av en utbredt ledighet under depressionsaarene, og — da man reiste sig fra disse — av mistillid til boligproduktionen som spekulationsobjekt. Følgerne gjorde sig merkbart gjældende alt efter et decenniums forløp, og da særlig inden smaaleiligheternes gruppe. Samtidig naadde den ogsaa til Norge, den bevægelse til bedring av smaakaarsfolks boligforhold, som i dette aarhundrede har gjort sig gjældende i de fleste europæiske lande, og vakte det offentliges interesse for tiltak paa dette omraade.

Under disse omstændigheter besluttet kommunen at træffe forskjellige foranstaltninger dels i den hensigt at regulere forholdene og dels for at avhjælpe den truende bolignød. Blandt disse var ogsaa opførelsen av egne kommunale boligkomplekser og fremhjælpen av den private byggevirksomhet ved økonomisk støtte.

Efterhaanden som bolignøden — særlig efter verdenskrigens utbrud — blev en realitet fik disse foranstaltninger et meget betydelig omfang. Nye bydele og forstæder vokste i mindre end et decennium frem paa denne maate, og øket antallet av byens leiligheter, som i 1914 var ca. 55,000 med ikke mindre end henimot 8500, eller med andre ord med næsten en sjettedel (heri dog ogsaa medregnet den bebyggelse, som kommunen selv har utført utenfor bygrænsen). Dette har selvsagt sat sit præg paa store dele av byens og den nærmeste omegns fysiognomi.

Denne produktion, som for den væsentlige del ligger i eller omkring byens nordre halvdel er fremstillet paa:

68. PLASTISK KART AV KRISTIANIA

MAAL: 1 : 1000

Nordre halvdel, visende kommunens eiendomme, den kommunale boligbebyggelse og den kommunestøttede private boligbebyggelse. Utført ved Boligdirektørens kontor.

De vigtigste boligkomplekser, som vises paa denne, er:

Lindern,	bygget	1916—1920,	med	522	leiligheter	og kostende	ca. kr.	9,700,000
Ullevaal,	»	1916—1924,	»	661	—»—	» —»—	» »	23,300,000
Thorshov,	»	1917—1924,	»	1782	—»—	» —»—	» »	37,000,000
Lille Tøien,	»	1917—1922,	»	321	—»—	» —»—	» »	6,500,000

THORSHOV

Vøienvold.	bygget	1916—1925,	med	371	leiligheter og kostende	ca. kr.	6,600,000
Ilaløkken,	»	1923—1925,	»	510	—»—	»	—»—	» » 12,700,000
N. Aasen,	»	1923—1925,	»	308	—»—	»	—»—	» » 6,000,000
Rosenhoff	»	1913—1916, & 1923—1924,	med	354	leiligheter og kostende	kr.	3,600,000

69. THORSHOV
KOMMUNALE BOLIGKOMPLEKSER

MAAL: 1:500

Utført ved Boligdirektørens kontor. Komplekset er bygget i aarene 1917—1924 og omfatter 1782 leiligheter til et samlet kostende av kr. 37,000,000.00.

70. ILALØKKEN
KOMMUNALE BOLIGKOMPLEKSER

MAAL 1:500

Utført ved Boligdirektørens kontor. Komplekset er bygget i aarene 1923—1925 og omfatter 333 leiligheter til et samlet kostende av kr. 7,900,000.00.

ULLEVAAL HAVEBY, DAMPLADSEN

71. JESSENLØKKEN BOLIGKOMPLEKS

MAAL: 1:200

Utført ved Boligdirektørens kontor. Komplekset er bygget i aarene 1920—1922 og omfatter 215 leiligheter til et samlet kostende av kr. 10,000,000.00.

72. ULLEVAAL HAVEBY, DAMPLADSEN

MAAL: 1:200

Utført ved Boligdirektørens kontor.

STATISTIK

BEFOLKNINGEN

Det vi vet om folkemængden i det gamle Oslo, bygger paa slutninger fra antallet av gaarder, byens størrelse o. s. v., og det er derfor ikke mulig at vite noget nærmere om dens bevægelser. Fuldt utbygget var byen omkring aar 1300, og den kan da antas at ha hat mellem 2500 og 3000 innbyggere. På dette standpunkt har den rimeligvis holdt sig i noget over 100 aar; men omtrent fra 1430-aarene av er det tydelig at en alvorlig nedgang sætter inn, i sammenhæng med at størstedelen av handelen gaar over paa hanseatenes hænder; de talmæssige uttryk for denne nedgangen kan dog ikke bli andet end rent skjønsmæssige. I begyndelsen av det 16 aarh. blir rigtignok hanseatenes økonomiske makt knækket; men samtidig blir ogsaa den katolske kirke brutt ved reformationen, og dette betyr for Oslo en voldsom ulykke. Nedgangen fortsætter derfor, slik at Oslo ved mitten av det 16 aarh. stod paa sit allerlaveste. Den kan da høist ha hat halvparten saa mange innbyggere som i Haakon V's dager.

Med den økende trælasthandel begynder imidlertid en rask opgang, slik at byen ved flyttingen i 1624 kanske igjen har været oppe paa sin gamle høide, henved 3000, og innen utgangen av det 17 aarh. har dette tallet igjen været fordoblet. Den første menneskealder av det 18 aarh. — den store nordiske krig og dens eftervirkninger — betyr stagnation eller tilbakegang; men omkring 1740 sætter en ny og sterk opgangsbevægelse inn, og fra nu av har vi bestemte tal at holde os til. Ved folketællingen i 1769 var der 7500 mennesker i byen selv, og regner vi forstæderne med, kommer vi over 10 000. Den følgende menneskealder — til 1801 — bringer en økning paa godt og vel 2000 mennesker. I krigsperioden inntil 1814 er der igjen stans; men kort efter begynder den voldsomme stigningen, i et tempo som aldrig før. Folkemængden fordobles i det 19 aarh. paa mellem 20 og 30 aar, mens man før hadde regnet med en fordobling pr. aarhundrede. I de første aar av det 20 aarh. er der en liten og kortvarig nedgang som følge av de økonomiske konjunkturer, og selv om opgangen siden er begyndt igjen, er tempoet nu merkbart langsommere end i det 19 aarh. I stor utstrækning skyldes dette dog det faktum at den statistik som bygger paa de administrative bygrænser, gir et helt misvisende billede av de reelle forhold. En væsentlig del av befolkningen i Aker, Bærum og andre omliggende herreder er nu i virkeligheten — økonomisk og socialt set — en del av Kristianias befolkning.

I 1920 naadde folkemængden sit foreløbige toppunkt, med tallet 260 922.

EDV. BULL

GRAFISK FREMSTILLING AV BEFOLKNINGENS VEKST I KRISTIANIA

Man har valgt statistisk at illustrere befolkningens vekst gjennem modellerte figurer. Hver voksen figur repræsenterer 1000 mennesker, barn 500, indtil folketællingen 1801, hvorfra hver voksen figur repræsenterer 10 000. Man har saavidt mulig søkt at fremskaffe et tal med sin tilsvarende figurgruppe for hvert 50de aar. Da figurene er modellert i tidsdragter fra de respektive perioder og i størst mulig utstrækning tat efter norske modeller, gir de ogsaa et tversnit av dragtens utvikling ned gjennem tidene.

Figurene er moddellert av billedhugger G. Gustavson i samarbeide med antikvar Anders Bugge.

Gruppe	1	Aar	1300	.. ..	ca.	3000 mennesker
—	2	»	1400	.. ..	»	3000 —»—
—	3	»	1500	.. ..	»	2000 —»—
—	4	»	1550	.. ..	»	1500 —»—
—	5	»	1624	.. ..	»	3000 —»—
—	6	»	1667	.. ..	»	5000 —»—
—	7	»	1700	.. ..	»	6000 —»—
—	8	»	1769	.. ..	»	7500 —»—
—	9	»	1801	.. ..	»	8930 —»—
—	10	»	1850	.. ..	»	28984 —»—
—	11	»	1878	.. ..	»	112977 —»—
—	12	»	1923	.. ..	»	258800 —»—

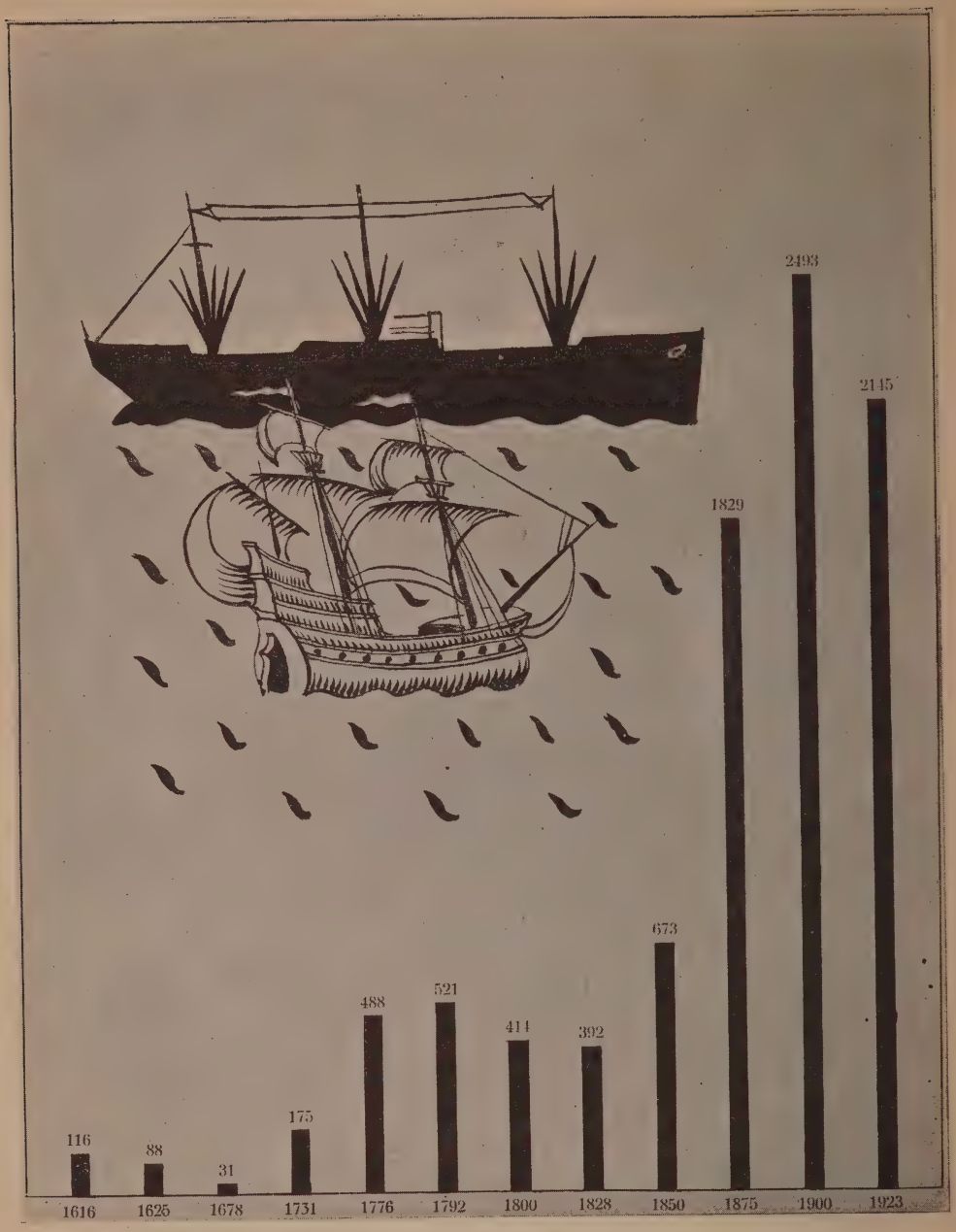

GRAFISK FREMSTILLING AV SKIBSFARTENS UTVIKLING I KRISTIANIA

SKIBSFARTEN

Paa grund av pladshensyn har man ikke kunnet faa med en statistik over byens alle næringsveier. Som det der imidlertid vil gi det mest omfattende indtryk er valgt skibsfarten.

Til illustration av denne har man kun tat det antal fartøier som har anløpet Kristiania, saavidt som man har kunnet tilveiebringe oplysninger herom. Det vilde ha git et bedre bilde av skibsfartens utvikling om denne hadde været illustreret efter de anløpne fartøiers drægtighet særskilt for seil- og dampfartøier, men hertil har det ikke været anledning, væsentlig paa grund av manglende oplysninger herom.

Man har valgt en statistisk illustration gjennem avbildede flaater med fartøistyper fra den tid antallet omfatter. Hvert fartøi i flaaten angir 25 skibe.

Statistikken er inddelt i grupper, nemlig:

Planche	1	Aar	1616	ca.	116	fartøier.
»	2	»	1625	»	88	»
			1678	»	31	»
»	3	»	1731	»	175	»
			1792	»	521	»
»	4	»	1800	»	414	»
			1828	»	392	»
»	5	»	1850	»	673	»
			1875	»	1829	»
»	6	»	1900	»	2493	»
»	7	»	1923	»	2145	»

KARTER

Utført av maleren SVERRE PETTERSEN i samarbeide med arkitekterne ARNO BERG og BØRRE ULRICHSEN.

I. Efter kart: Geometrisch Gruntriss der Festung Aggershuus stadt Christiania sampt die omliegende Örter van Peperwyck, Waterland und Groenland mit die dazu gehörige Desseins zu derselben. ca. 1 : 5000. I. GEELKERCK. 1648. Universitetsbiblioteket 169 [16 a].

II. Efter kart i: «Hans Kongelige Majestets Kong Christian V Reise til Norge» 1685.
Universitetsbiblioteket.

III. Efter: «Carte van Agershuus undt der stadt Christiania.» ca. 1700. 1 : 2000 Hdl. Geografisk opmaaling. Kristiania by no. 7.

IV. Efter kart over Kristiania, Akershus og forstæderne fra aar ca. 1745 i Riksarkivet I. F. 1. Mangler rubrik.

V. En samarbeidelse av kartene: «Plan over Christiania Bye og en Deel af Forstæderne», 1 : 3000, lit. H. P. Winthers Forlag, 1827, og «Kart over Agershus Fæstnings Omegn. 1 : 5000. Hdt».
Geografisk opmaaling, Kristiania by no. 50.

VI. Efter generalplan av det av ritmester J. W. G. NÆSER optatte detaljkart 1858—68.

VII. Efter kart av Byens opmaalingsvæsen 1921.

VIII. Samarbeidelse av fastsat reguleringsplan og projekt til havneutvidelse.

ARNO BERG

INDHOLD

FORORD. Av advokat HENRIK BERGH .. .. side 7

KRISTIANIA. Av professor EDV. BULL .. .. » 9

OSLO.

Oslo. Byens utvikling til branden 1624. Av arkitekt GERHARD FISCHER .. .. » 19

Katalog .. .. » 29

DEN GAMLE BY.

Den gamle by 1624—1878. Av arkitekt ARNO BERG » 45

Katalog .. .. » 63

DEN NYE BY.

Kristiania idag. Av byarkitekt HARALD AARS .. .. .. » 109

Katalog .. .. » 119

STATISTIK .. .. » 149

KARTER .. .. » 154

Fotografierne til katalogen er dels tat ved utstillingens modelverksteder og dels ved fotograferne VÆRING og WILSE m. fl.

Omslaget tegnet ved FABRITIUS REKLAMEBYRAA.

GETTY RESEARCH INSTITUTE
3 3125 01713 6454

FABRITIUS & SØNNER
KRISTIANIA (OSLO)